

dijal. *kokuška, kokušica*; glagoli: *kukàti, kukuvàti*; češ. *kukačka, kukažka, kukučka, kukavka*, dem. *kukavička, kukuk* (prema nem.?) *kukalka*, dij. *kukulka, kukulenka, kukulienka, kukanda, kukavice, kukavec* (mužjak); glagoli: *kukati, kukávati*; polj. *kukawka, kukolka, kukulka*, dij. *kukuczka, kukulka, kukawica, kukulica, kukaweczka, kukavenka, kukulinka, kukuliczka, kukulenka, kukulcze* (k. mlado); glagoli: *kukać, kukować*; let. *kukut*, lit. 'kukati'; sti. *kókilas*; stgrč. *κόκκυς*, glagol: *κόκκυω*; stgrč. *κοῦκκος*; ngrč. *κοῦκο*; lat. *cuculus*; ir. *cuach*; kimr. *côg*; engl. *cuckoo*; nem. *Kuckuck*; fr. *coucou*; tal. *cuculo, cucco, cuccù*; šp. *cuquillo, cuclillo*.

Pored gornjih imena, u kojima mi zajedničku osnovu, naime slog *ku* — jasno i bez teškoće konstatujemo, sretamo specijalno u severozapadnoj grupi slovenskih jezika i neka druga imena za kukavicu, koja su nesumnjivo imala isti početak, t.j. da su takođe načinjena oponašanjem kukavičina naravnoga glasa, ali, pošto su povučena još podavnije u živi jezički organizam i tako potpala pod zakone slovenske glasovne evolucije, njihovo je pravo poreklo nešto malo zasjenjeno, a ta bi imena bila: češ. *žežhule* (*žežule*), dij. *zezule, žezula, žežhulka, žežulka, žezhulka, zežhulka, zezulka, zezulák* (k. mužjak), *žežhulice, žežulice, žežhulička, žežulička, zezulka, žežhulka, žežhulka*; polj. *gzezolka, grzegolka, grzegzolka*, dij. *zazula, zozula, zezula, zieziulka, zieziulka, žegzulka, mrus. zozulja, zezulja, zazulja, zozul, zovzulja, zozuljka, zjazulja, zozúlečka, zozúlenjka, zezgucija*; rus. *žegozulja, zuzulja, zozulja, zezjulja, zazulja, ezgulja, zezucija, zozgucija*; lit. *geguže, gegute, gieguže, gege, gegele*; prus. *geguse*.

Kako možemo da razaberemo, naročito iz ovih potonjih imena, što su zabeležena iz jezika bliskih slovenskim jezicima, radi se tu o nazivu za kukavicu, u kojem je dominantan slog *gu* — dakle po svojoj prirodi i postanju identičan sa gornjim *ku* —. Pojavu i variranje palatalnih konsonanata *z, ž*, u pratnji sa vokalima *e, a, o, i* u gore navedenim slovenskim imenima možemo da protumačimo otprilike ovako: Osnovno onomatopojetsko *gu* — kao reprodukcija kukavičina prirodnoga glasa povučeno je u sferu živog jezičkog organizma sa tendencijom, da se od njega putem reduplikacije početnog konsonanta *g* načini ime za kukavicu, otuda lit. *ge — gu — te, ge — gu — že, gie — gu — že*, prus. *ge — gu — se*. Iz baltičkoga prešlo je to ime u susednu severozapadnu grupu slovenskih jezika (na slovenskom jugu i prema istoku se ne javlja!) nekako u obliku **žegžulja* > rus. *žegozulja*, češ. *žežhule* i t.d. Što se tiče palatala *ž, z* u srednjem slogu uz *i*, taj je došao povodenjem i asimilacijom sa *ž, z* u početnom slogu reči na pr. češ. *že — žule*, polj. *zie — ziulka*, mrus. *zja — zjula, ze — zulja* i t.d., a završeci: — *lka, — lka, — ice, — ička, — enka* kao u češ. *žežhulka*, polj. *zegzulka*, češ. *žežulice, žežulička, žežulka* i dr. došli su oslonom na *kukulka, kukavice, kukavička, kukulenka*.

Analogan slučaj sl. **žegžulja: kukavica* imamo u germ. *gauk, gôk: kukuk*. U današnjem nemačkom imenica *Gauch* znači 'luda, blesav čovek, srvnem. *goukr*; stvnem. *gouh* = 'kukavica'; 'luda'; angl. *géac, stnord. gaurk*; stengl. *geke*, sevengl. *gawk*, šved. *gök*, dan. *gjög*, norv. *gaurk* = kukavica. Grimm (DWB. V. 2520) kaže da nem. *gouch* odn. *Gauch* kao i sve navedene germanske reči imaju svoj zametak u oponašanju kukavičina prirodnoga glasa jednako kao današnje obično ime za kukavicu — *Kuckuck*, samo što je prva reč već davno otkinuta od svoga pravoga izvora i povučena u jezični život, koji joj je glasovnom evolucijom donekle izmenio prvobitni onomatopojetski karakter.

Upadna osobina kukavice da ne savija svojega gnezda nego nosi jaja u gnezda drugih ptica, što ni prirodnjacima nije pošlo za rukom da sa sigurnošću objasne,¹⁾ zanimala je i prirodi bliskog primitivnog čoveka, pa je on, u okviru svojih pretstava i prema svojoj psihologiji, tražio da osvetli i dade nekakvo tumačenje toj neobičnoj i čudnovatoj pojavi. Tako imamo pričanje kod poljskoga naroda, prema kojemu je nekada u jednom kraju živela ptica imenom kuck, koja je bila vrlo proždrljiva i jela rado druge ptice. Manje ptice, videći da će na taj način sve redom poginuti, dogovore se i odlete negde daleko, ne bi li tako *kuch* od nestašice hrane uginuo. Posle dužega boravka u tuđini, ne znajući da li je njihov dušmanin i krvnik još u životu ili je od gladi svršio, pošalju svraku da vidi i da im javi šta je s *kuchom*. Svraka odleti, ali se pozabavi kuhovom lešinom i ne vrati se više. Od ustravljenih ptica, koje su mislile da je *kuch* svraku pojeo, ne htede nijedna više onamo, gde je *kuch* stanovao. Najzad se odluči na to *kukavica* a u ime toga joj ostale ptice obećaju da će one sedeti na njenim jajima. I otada se ptice drže savesno svoga obećanja. (E. Majewski, Kukulka 16—17). Analognu legendu imaju i Litvanci, u kojoj stoji da su se jednoga dana sakupile u veće sve ptice, da smene svoga cara *kukisa*, jer je bio već prestar. Pošto je stanovao na nekom visokom drvetu, trebalo se tamo popeti i videti, da li je još živ ili ne. Svak se bojao da ode, jer je *kukis* bio strašan. Kukavica se javi da će ona otići, ako je nagrade. Druge ptice pristanu da će joj za protuuslugu sedeti na jajima. Ona otide i uze da ga zove: „*Kuku, kuku!*“ *Kukis* ne odgovori, jer je bio već umro. Na njegovo mesto bude izabran i postavljen orao (Етнограф. Обзор. VI. 146—7).

Prema drugom poljskom pričanju, *kukavica* ne savija gnezda zato što je ona kneževskoga roda i porekla pa kao takvoj čini joj se odviše prosto i ispod dostojanstva da bi ona kupila materijal za savijanje gnezda, nego se u tu svrhu služi drugim pticama i naređuje im da sede na njenim jajima. Ako primeti da bi ptica — služavka pobegla i ne bi htela da sedi na njenim jajima, priveže je vlasom za gnezdo²⁾ da ne uteče, a kroz to joj ona donosi hranu (Majewski, Kukulka. 17). Ima i verzija da kukavica zato nema gnezda, što je svojim kukanjem odala Bogorodicu kad se je ova, bežeći pred goniteljima, bila sakrila sa detešcem Isusom negde u lešnjake, gde se u blizini nalazila kukavica (op. c. 19). Maloruska priča kaže da je car ptica imao ženu *Kuku*, koja nagovori muža da sabere sve ptice pa da će od ptičjih kostiju napraviti sebi gnezdo. Ptice su za to doznale pa se nisu htele da odazovu pozivu, ali su se zato ipak izjavile spremnima da će mu one sedeti na jajima (Чубинский ар. Стоиловъ, Кукавица-та.. Български Прегледъ V. 7. 76 id.). Češki narod tumači da kukavica zato nema gnezda, jer ju je Bog kaznio, pošto je ona, dok su druge ptice svetkovale Blagovest, toga dana nosila jaja u gnezdo (Sobotka, Výklady... 59). Rusi

¹⁾ Ornitolozi iznose hipotezu da je kukavica nekada pripadala familiji ptica, koje žive u komensalizmu sa sisarima i u njihovu krznu prave svoja gnezda i, pošto su ti veliki sisari, kukavičini životni drugari izginuli, ona je potražila da reši pitanje svojega potomstva tako, da nosi jaja u gnezda drugih ptica. O tome vidi opširnije: Baldamus, Das Leben der europäischen Kuckucke, Berlin 1892; Rey, Altes und Neues aus dem Haushalte des Kuckucks. Leipzig 1892.

²⁾ Kukavica ždere dlakave gusenice i u kljunu joj se često vide dlake, pa otuda kaže narod da joj je i želudac dlakav.

takode vezuju za nesvetkovanje Blagovesti od strane kukavice njeno neimanje gnezda, samo što, mesto nošenja jaja, oni kažu da se kukavica ogrešila time, što je na pomenutu svetkovinu išla da savija sebi gnezdo (Даль, Толковый словарь жив. великорусск. яз. II. 550).

3. KUKAVICA I PUPAVAC¹⁾

U prirodnoj je istoriji interesantna pojava druženja kukavice sa pupavcem, koji ima prirodni glas sličan njenu. Pupavac se i javlja u isto vreme kad i kukavica; zadržava se najradije u šumovitim predelima i nestaje ga otprilike u isto vreme kad i kukavice. Te okolnosti izazvale su u mašti prostoga naroda različna nagađanja i tumačenja o međusobnom odnosu tih dveju ptica, a za osnov služila je obično interpretacija njihova međusobno slična glasa, koji se svojim karakterom približava artikuliranom čovečjem govoru. S jedne strane kukavica i pupavac prstonarodnim antropomorfizmom zamišljeni su kao momak i devojka, a s druge radi glasovne sličnosti između prirodnoga kukavičina glasa *ku ku* i glagola *kupiti*, koji je po svojem značenju naročito karakterističan u običnom životu i odnosu između momka i devojke (momak *kupuje* devojci darove!), bilo je povodom da je na osnovu psihološkog akta asocijacije ideja došlo do interpretovanja prirodnoga glasa tih obeju ptica tako, kao da kukavica nagovara pupavca da joj nešto *kupi*, a on na to nagovaranje odgovara. Za takvo tumačenje imamo primer u pričanju našega naroda, kako je jednom pupavac hteo da primami kukavicu, govoreći da će joj *kupiti* cipele, a ona da je rekla: „*Kupuj, kupuj!*” (por. kuk. zov: *ku-ku, ku-ku!*), na što pupavac (odn. futavac) odgovara: „*Bud, bud!*” (=budem, budem! t.j. hoću — ZbNŽ. I 4.). Sa pričanjem našega naroda skoro navlas se slaže češko prstonarodno pričanje, samo što kukavica, mesto cipela, traži da joj pupavac kupi suknu i viče mu: „*Kup mi suknu, kup mi suknu!*” (i u reči „*suknu*” dominira vokal *u*, a nalazi se i konsonant *k* kao i u zovu: *ku-ku!*) a pupavac odvrća: „*Už du* (= *jdu = idem*), *du, du, du!*” (Kott, Češko nemecky slovník VI. 768). I Poljaci interpretuju slično prirodni glas ovih dveju ptica, vezujući ga za glagol *kupić* (= *kupiti*), koji je glasovno identičan sa našim *kūpiti*. i, vele, da kukavica govori: „*Kupie, kupie*”, a pupavac joj odgovara: „*Kup, kup, kup!*” (Wisla XII. 388), valjada s aluzijom na veliku opšte poznatu nečistoću u pupavčevu gnezdu.

Poljski narod pripoveda da kukavičji mužjak zna koji put svoje kukanje završiti i smejanjem: „*ha-ha-ha! koko-sza-sza!*” Ili: „*kuku-wa-wa!*” a ženka mu piskutljivim glasom odvrati: „*kwik, wik, wik!*” (ib.).

Čoveku tugaljivo zvučeci kukavičin prirodni glas hteo je prosti narod u svojoj naivnosti i antropopatizmu da protumači i odatle, što je pomislio da bi ona kruna što je futavac ima, a kukavica nema, bio uzrokom kukavičina tužnog dozivanja. Sobotka (Vyklady... 60) naime donosi jedno takvo prstonarodno pričanje prema kojemu je kukavica nekada imala krunu, na kojoj joj je pupavac bio zavidan. Na nekoj ptičjoj svadbi, gde je pupavac bio deverom, pođe mu za rukom da ukrade kukavici krunu i pobegne. Otada je kukavica zavidela pupavcu i, gde god ga sretne, tugaljivim glasom traži od njega da joj vrati krunu, veleći mu: „*Kuku, kuku!*” a pupavac joj se, istina, odziva uvek sa: „*Ida, ida!*” (= idem, idem), ali

¹⁾ Na mestima ga zovu još: pupavac božji, božji kokot(ić), grebeded, futavac, lat. *upupa epops*.

nikada ne pristupa niti joj vraća krune. To često stavljanje pupavca u vezu sa kukavicom imalo je za posledicu, da je on dobijao i imena po njoj ili u društvu sa njenim imenom, kao: sh. (dijal.) *kukavic* (Ak. Rj. V. 756), *kukavičji* ili *kukavički konjic*, pol. *kukulka zydowska*, nem. *Kuckuckknecht*, *Kuckucksküster*.

Pored pupavca, ima i drugih životinja koje se nazivaju kukavičnim imenom bilo zbog sličnosti glasa, boje ili kojeg drugog zajedničkog svojstva, što prosti narod nalazi kao tertium comparationis između kukavice i odnosne životinje. Tako su na pr. po sličnosti glasa nastala imena: sh. *kukavica* 'vrsta žabe' (bombinator igneus — G. Kolombatović, Pesci 28). Glas te životinje može da se shvati kao *û û û...* ili: *kû kû kû...* Dalje: mrus. *zozulnička* 'caprimulgur europaeus'. Po boji: mrus. *zozulja*, *zazulja* 'ime volu ili kravi tamnosivkaste boje'. Otuda i adj. *zozuljastij* 'sivkast, pegav': „Uže *zozuljasta kurka* ne durno mov piven' spivae" (Гринчеико, Словарь укр. яз. II. 178). Naprotiv, ni boja ni glas, nego proročki dar, koji se u prostonaronom verovanju pripisuje kukavici (v. niže) i onoj malenoj baji, što se u nas zove i „*božja kravica*" (*coccinella septempunctata*), doveo je potonju u vezu sa kukavičnim imenom, pa se tako ona zove: polj. *kukulka* (Karlovič, Słownik gwar polskich II. 515), mrus. *zazuljka*, bug. *kukumara* nekako 'tužna bedna Mara'. U Bugara ima ova životinjica upadno mnogo imena, što označava bogatstvo prostonarodnog verovanja o njoj u gornjemu smislu, kao: *mara*, *nevestica*, *božja kraljica*, *gospodeva momička*, *božija bubalka*, *velidenčja*, *vodvodica*, *lutmara*, *kalinka*, *kalja-malja*, *kalja-bubalja*, *putmara giroł*, *daskalčja* (Герозъ, Рѣчникъ на блѣг. яз. II. 429).

4. KUKAVIČINO PRETVARANJE U KOPCA

Jedno spoljašnja sličnost, a i sličan let između kukavice i jastreba, a drugo okolnost da manje ptice progone kukavicu radi njene nametljivosti i upadanja u njihova gnezda, potaklo je fantaziju prostoga naroda da on te dve ptice strpa u isti red, pronasavši da se jedna pretvara u drugu, kao što nam to svedoči na pr. verovanje našega naroda u Kupčini, gde se kaže da „kad *kukavica* prestane kukati, onda postane *kopčić*"; u Babinoj Gredi: „do Petrova *kukavica*, od Petrova do Đurdeva *kobo*"; oko Slunja: „u ljetu *kuka*, u zimi koke *puka*" (t.j. kao kobac — ZbNŽ. I. 4); u Otoku u Slavoniji: „do Petrova *kuka*, od Petrova piliče *tuka*". U Samoboru se takođe običava reći da „kada *kukavica* prestane kukati poprimi naziv *škanjca*; drugi opet misle, da se *kukavica* nakon nekoliko godina prevrgne *škanjcem ptičarom*" (XVI. 46). Sa verovanjem našega naroda podudara se verovanje u Poljaka da se *kukavica* zimi menja u *jastreba* ili *kopca*; ili da se posle dve ili tri godine pretvara u *kopca*, a posle sedam godina u *jastreba*; ili najpre da se prometne u *kopca*, pa u *jastreba* a najposle u *orla*. Na to verovanje o kukavici smera i češka pesma: „Ža kukačka jastrabovi podobná je o peri, — preto žádn maly vtáček kukušce neveri" (Kott, Českonem. slov. VI. 768). Na mestima (u Poljskoj) opet pričaju da se sokolić ili orlić posle tri godine pretvori u kukavicu (o tome v. O. Knoop, Beiträge zur Volkskunde der Provinz Posen 28; Majewski, Kukulka 7).

5. KUKAVICA VESNICA PROLEĆA

Još stari Heziod u svojim „Delima i danima" (Έργα και Ημέρα) uzima kukavicu kao proročku pticu, koja ljudima svojim kukanjem javlja svršetak nesimpatične zime i navešta početak lepšeg i simpatičnijeg godiš-

njeg doba — proleća, upućujući ih na obrađivanje zemlje kad kaže: ἦμος κόκκυξ κοκκύζει δρυὸς ἐν πετάλοισι — τὸ πρῶτον, τέρπει τε βροτοὺς ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν.... μηδὲ σε λήδοι — μητ' ἔαρ γυρνόμενον (v. 486 sqq.).

I ako je kukavica u Slovena obično simbol tuge i žalosti, ipak se radi njena dolaska u doba kad je na izmaku zima uzima i kao simbol i vesnik proleća, kako se to, pored ostaloga, vidi i iz raznih narodnih izricanja u prozi i poeziji, gde se *kukavica* ili uzima sinonimno za „proleće”, ili se ističe njena pojava i kukanje kao znak da je otpočelo proleće, na pr.: sh. „Ja ti mlada ponude nosila: — šećer s mora, smokve iz Mostara, — i janjeta prije premaljeća, — zeljanice prije *kukavice*” (Бук, Срп. нар. пјеч. I. 286); „zelene se lugovi posavski — i *kukaju* sinje *kukavice*, — ima trave oko vode Save (III. 373); „*zakukala* sinja *kukavica* — od Đurdeva do Petrova danka” (ZbNŽ. I. 4); „listaj, goro, *kukaj* kukavico: — nek se čini ora za hajduke” (Бук, Пјеч. 323); „kad dođu lastavice i *kukavice* ne boj se više snijega” kaže narod u Lipovu Polju u Lici (ZbNŽ. XVI. 153). „Čuju Ere *kukavca* i prдавca pa pođu na put misleći da više snega ne može biti, kad al' sneg mal' ih ne zaspe. Jedva kući dođu i reknu deci: „Ne verujte ni *kukavcu* ni prдавcu” (cit. Ak. Rj. V. 756). „Ne čuo *kukavice!*” kaže se kao kletva kad se neko izgovara da nije što čuo a znači upravo: Dabogda ne dočekaо proleća!” (Бук, Посл. 40). Tomu srpsko-hrvatskom izrazu imamo paralelu u maloruskom: „Ščob ty zozuli ne čuv!” sa istim značenjem (Гринченко, Слов. II. 177). A i u češkom se na pr. o bolesniku, za kojeg se zna da mu više nema spasa, kaže: „Neuslyši *kukačky kukati*” (Kott VI. 768). U bugarskom se narodnom kalendaru pretstavlja kukavica kao vesnika proleća. Dok kukavica kuka, proleće, a čim prestane, leto je tu (В. Л. Вълчиновъ и Сбм. XII. 135). Slično našoj narodnoj pesmi o dozi vanju kukavice, t.j. proleća, radi hajdučke zgrade, želi i ruska narodna pesma što ranije proleće pod tim vidom svojim kozacima (Č. Zibrт, Kukačka... ČMusČ. 1887. I. 26 i d., II. 187 i d.), a u isti red spadaju i reči bugarske pesme: „*Kukavica kuka*, gorà se razviva — kosòveto svirjat u usò'eto — junaci se pišъtъ ot vojnički selà.” Ili: *kukavica kuka* — na zelena buka, — vojnici se pišat — na vojničko pole” (Стоиловъ, Кук. 82). U Malorusa je isto tako reč da čim kukavica zakuka, leto je na domaku: „*Zozulja kovala* — ljetečko kazala” (Афанасъевъ, Поэт. возвр. Славянъ на природу III 686). A Velikoruse, analogno onomu što je o njoj zabeležio Heriod u starih Grka, opominje njen zov da se prime posla u polju i počnu sejati lan, odakle je nastala izreka: *Kukuška zakukovala* — pora sjejat' len (Даль II. 550). Naprotiv, žarko leto i približavanje jeseni označava se rečima: „*Kukuška žitnym* (ili: ržanym) koloskom podavitsja (ib.) t.j. prestala da kuka (por. polj.: „*Kukulka kupa*, dopóki nie udlawi sie, klosem jeczmiennym” (Majewski, Kuk.). Za kukavičino kukanje i Česi vezuju početak proleća, kad na pr. vele: „*Zakukala kukalenka* v čirém poli pekne.” „*Kukalenko kukaj, kukaj* skoro zràna, abys *dokukala* do sv. Jana.” „*Kukačka nezačne kukat'*, až se nažere zeleného ovsa” (Kott VI. 768). „*Žezulenska kuka*, až se skàla pukà” (V. 821). „Kde's, *kukačka*, kde jei byla, — že's tak dlouho *nekukala?*” pita je jedna narodna pesma (Zibrт, Kuk. I. 28). Poljaci: „*Kukulka kuka*, dopóki nie wysypie sie jeczmiem.” Ne dolazi pre nego „oka listkiem rozwinietym nie zakryje.” „*Žuzuli lon* (!) albo Najswietszej Panny lon rozkwita wtedy, gdy *kukulka odzywać* sie zaczyma” (Majewski, Kuk. 5). Tesna veza i odnos kukavice sa prolećem ogleda se najbolje u litavskom, gde je maj mesec dobio ime *geguzis* = 'кукавичји месец', a engl. *cuckootime* znači 'proleće'.

Ovamo možemo da metnemo i najveći deo imena biljaka što dolaze u društvu sa kukavičnim imenom, pošto su tako prozvana najviše stoga, što cvetaju ili niču u isto vreme, kad se i kukavica javlja,¹⁾ na pr. sh. *kukavica* 'orchis'; 'erythronium dens canis'; ili *kukavičin hleb* 'orobus Muscari racemosum'; *kukovica* 'orchis coriophora'; *kukavičica* ili *kukavičin hleb* 'orobus (lathyrus) vernus'; *kukavičina trava* 'phu minore'; 'valeriana officinalis'; *kukovačina* 'arum maculatum'; *kukavičino perje* 'orchis maculata'; *kukavičiji* (odn. *kukavičin*) vez 'neka biljka' (Šulek, Jugosl. im. bilja 181; Ak. Rj. V. 758; 761); slov. *kukovca* 'orchis'; *kukavica* 'lychnis flos cuculi'; 'orchis morio'; *kukavice*, pl. 'orchidae'; *kukavica* čeladasta 'orchis militaris'; — dvoлистна 'o. bifolia'; i širokolistna 'o. latifolia'; *kukovička* 'vrsta gljive što se jede'; *kukavec* 'orchis morio' (Šulek ib.; Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar... I. 485); bug. *kukavičina* (*kukavičja*) *prjažda* 'cuscuta europaea'; *kuko* ili *kukavičino grozdje* 'Muscari racemosum' (što se zove još i: *kukuvičina pljunka*, *kukuvičin hljeb*); 'fumaria officinalis'; 'sedum'; 'Muscari botryoides (zove se i: *kukovici*); *kukuvičin hljeb* 'rhynchospora alba'; *kukuvičina pljunka* 'equisetum arvense'; *kukavičino cvjekje* = biljka „bjeljučka“; *kukaviče mljeko* = „bradavično cvjete“ i „gorska majka“ (potonjoj se reče i „*kukuvičina*“ — Геровъ II. 429; Панчевъ, Дод. 180, 181); rus. *kukuški*, *kukušnicy* 'orchidae'; *kukuškin len* 'linum catharticum'; 'polytrichum' (commune, *kukušečnik*), *kukuškinj sapožki* (— nožki, — bašmački) 'cypripedium calceolus'; *kukušnik* (ili: *kukušačji len*) 'satyrium'; *kukuška* 'trifolium montanum'; *kukuša* 'chrysanthemum leucanthemum'; *zuzuljka* 'tropaeolum majus' (Даль II. 550, 551; I. 1737; Живая Старица IX. 233); mrus. *zozuljka* 'viola tricolor'; 'viola hirta'; 'orchis militaris'; *zezjuljky žovti* 'cypripedium calceolus'; — *rjavi* 'cypr. guttatum'; — *krasni* 'cypr. macranthon'; *zozulyni rušnyčky* 'listera ovata'; — *čoboty* 'orchis ustulata' (Гринченко II. 177); češ. *kukačka* 'orbis latifolia'; *kukučka* 'ajuga reptans'; 'orobanche, Hanfwurzel'; *kukuvik* 'isopyrum'; *žežhulka* 'epipactis latifolia'; 'orchis, Knabenkraut, Katzenpfötchen'; 'astrantia major, die falsche Meisterwurzel'; — *mudatka* 'poligala, bittere Kreuzblume'; *žežhulky*, pl. 'malva rotundifolia' (Kott I. 839, 840; V. 821; VI. 768—9; VII. 1172); polj. *kukulka* 'orchis maculata' (— lki, pl. 'orchidae'); 'lychnis flos cuculi'; *kukuczka* 'orchis'; dij. *kukucka* 'gymnadenia conopsea'; *kukawcze rękawice* 'primula veris'; *kukaweczka* 'satyrion'; *kukulcze* ili *kukawczyne ziele* 'orchis maculata'; *kukuczylene jājko* 'vrsta gljive'; *kukulcze trzewiczki* 'vrsta malih gljiva'; *zazuli lon* 'neka biljka' (Karłowicz, Slow. II. 514—515; Majewski, Kuk. 3, 4; Šulek, op. c. 181); lužsrp. *kukawa* 'orchis'; *kokula*, — *le* pl. 'turčinak (papaver Rhoesas)'.

6. KUKAVICA U MITOLOGIJI

Kao što kukavica tim gore istaknutim svojim osobinama privlači danas pažnju čovečjeg duha, tako ju je privlačila odvajkada pa, pre nego počnemo sa izlaganjem savremene prostonarodne etiologije o tome, spomenućemo da je ona, kao ptica puna tajanstvenosti, igrala znatnu ulogu još u mitologiji starih i najstarijih naroda. Tako znamo da je u starih Indijaca kukavica bila posvećena bogu Indri. U Rigvedi na više mesta mo-

¹⁾ Za potvrdu sravnj grč.: „κόκκυγες dicuntur etiam grossi caprifici arboris: οὐ δλονδοι: quoniam sc. γαίνονται κατ' ἕαρ ἀμα τοῖς κόκκυξιν“. K tomu analogno: κοκκυγῶν — κοκκυγῶν vocant Crotoniatae ventum quendam. Hesych: forsan quod eo tempore spiret, quo ὁ κόκκυξ incipit κοκκυζειν (Thesaurus Gr. L. IV. 1736, 1737).

žemo da konstatujemo kako se *Indra pretvara u kukavicu*. To isto potvrđuje grčka mitologija o *Zeusu*. Brdo Κόκκυξ ili Κοκκύγιον ὄρος (potonje po Pausaniji), kod Halike u Argolidi dobilo je ime odatle, što se na njemu *Zeus*, idući *Heri*, *pretvorio u kukavicu*, što Teokrit opisuje rečima: „Βουλόμενος ἀφανῆς γενέσθαι (ὁ Ζεὺς) καὶ μὴ ὀφθῆναι ἰπ' αὐτῆς (τῆς Ἥρας) τὴν ὄψιν μεταβάλλει εἰς κόκκυγα καὶ καθέζεται εἰς ὄρος ὃ πρῶτον μὲν Θρόναξ (corr. Θόρναξ ex Pausania) ἐκαλεῖτο, νῦν δὲ Κόκκυξ“ (cit. Thes. Gr. L. IV. 1738).

Verovatno je gornji mit nastao odatle, što su se na tome brdu rado zadržavale kukavice i, kao vesnice proleća i kišni demoni, bile tamo naročito čašćene, to više, što je i onako kukavica, kao kišna ptica, bila posvećena *Heri*. K tome dolazi ona u grčkoj mitologiji kao vesnica toplijeg vremena i prvih oluja, a onda je falički simbol i kao takova sedi na *Herinu* skeptru. Njen je zōv važio kao dobar predznak za mlade ljude, koji željno očekuju bračnu vezu (Gruppe, Griech. Mythol. 747; Grimm, DWb. V. 2528). U starih je Germana kukavica bila posvećena bogu *Thoru*. Mannhardt (ap. Grimm, DWb. V. 2528) je stavlja u vezu sa *Donnarom*. I slovenska božica *Živa*,¹⁾ čija je svetkovina padala u prve dane maja meseca, a koju spominje *Helmold* (Chron. I. 52), *pretvara se u kukavicu*, po čemu bi se očitovala analogija sa indiskim i grčkim predanjem o kukavici kao erotičnom simbolu (*Friedr.* 535, ap. *Majewski*, Kuk. 7—8).

U slovenskoj mitologiji dolazi *kukavica*, pored *golubice*, *patke*, *slavuja*, *lastavice*, *orla*, *gavrana*, *leptira*, *muhe*, *zmije*, *beloga miša*, *veverice*, *zečica* — i kao nosilac čovečjeg duha, t.j. posle smrti izlazi čoveku duša iz tela u obliku pomenutih ptica i životinja (*Máchal*, Nakr. slov. báj. 18). Na tome drevnom mitskom naziranju biće da počiva i današnji običaj u nekim jugoslovenskim krajevima (u Srbiji, Crnoj Gori i Bugarskoj, a i u Litvi nije to nepoznato) da se na nadgrobnim krstovima stavljaju kukavice od drveta, koje bi trebale da pretstavljaju i odletele duše i budu simbolom tugujuće majke, ljube ili sestre za dragim pokojnikom.²⁾ U litavskoj su mitologiji bogovi u kukavice pretvarali čeljad, što bi od žalosti svisnula za kojim od svojih milih (*Majewski* ib.). Zbog toga, a i na osnovu poznijih verovanja, o čemu ćemo govoriti niže, u Jugoslovena, Čehoslovaka, a i u drugih Slovena, grehota je ubiti kukavicu (*Zibrt*. Kuk. I. 27; *Стоиловъ*, Кук. 83; *Вук*, Жив. и об. нар. срп. 225).

7. PROSTONARODNA ETIOLOGIJA O KUKAVICI

Čovekovu urođenu okolnost da istražuje uzroke stvari, koja se javlja odmah u najranijem njegovu detinjstvu, karakteriše s jedne strane doba, a s druge stepen kulture čovekove. Drukčije gleda na pojave okolo sebe i objašnjava ih nedoraslo i neiskusno dete, a drukčije odrastao i iskusan čovek. Razlika je opet u tumačenju uzroka stvari kod odrasloga t. zv. primitivnoga čoveka i čoveka sa višim stepenom kulture. Dok se potonji više približava samoj stvari, t.j. trudi se da je putem analize upozna po njenim sastavnim delovima, dotle je gledanje prvoga na stvari i pojave u prirodi većma aprioristički — subjektivističko i više liči gledanju i tumačenju dečjemu, koje na sebi nosi pečat naivnosti i težnju da se svemu

¹⁾ O etimologiji ove reči raspravlja *Maretić* u *Arch. für sl. Phil.* X. 141—2.

²⁾ O tome opširnije za sve slovenske narode vidi: *A. A. Котляревский*. О погребальныхъ и бычяыхъ языческихъ Славянъ. Сочин. т III. с 250—1; *Zibrt*. Kuk. II. 188—190; *Sobotka*, *Výkl.* 15; *Majewski*, Kuk. 6.

izvan čoveka da antropomorfski karakter. Dok se radi o neživoj prirodi, etiologija se primitivnoga čoveka kreće više u granicama šireg, tako reći, teriomorfskog uzimanja — dakle preovlađuje niža animistička psihologija — a kad je govor o živim bićima, pa makar se radilo o biljnom životu, etiologija primitivnoga čoveka prelazi u antropomorfizam odn. antropopatzizam, dakle u višu animističku psihologiju. Da je pak primitivni čovek sa pomenutom svojom psihološkom strukturom na pogled kukavice u njoj našao naročito prikladan objekat za svoje antropomorfsko odn. antropopatsko etiologizovanje, to nam ne sme da bude nimalo upadno ni čudnovato, naročito kad znamo koliko kukavica ima karakterističnih osobina, po kojima je ona za čoveka zanimljiva i razlikuje se od drugih ptica, na pr. monotoni njen glas *ku ku*, koji se približava čovečjem interjekcionom uzviku žalosti, njena usamljenost, neprirodan put za osiguranje potomstva i dr.

Kukavičino žalostivo dozivanje zajedno sa usamljenim istupom i izbegavanjem društva drugih ptica izazvalo je u mašti prostosrdačna čoveka, koji je hteo da joj tumači poreklo, običnu sliku tugujućega jednoga člana porodice za drugim, najčešće sestre za bratom, žene za mužem ili majke za decom. Takvu etiologiju o kukavici sretamo složno u svih slovenskih naroda. Iz bogatog slovenskog folklora o tome predmetu navešćemo nekoliko primera.

a) *Kukavica je sestra, koja oplakuje brata odnosno braću.*

Kod južnih Slovena: „Srbliji pripovijedaju da je *kukavica* bila žena i imala brata, pa joj brat umr'o i ona za njim tako mnogo tužila i kukala, dok se nije pretvorila u ticu (jedni kažu da se bratu dosadilo njeno kukanje i jaukanje, pa je on prokleo te se pretvorila u ticu, a jedni opet kažu da se Bog na nju rasrdio što je tako mnogo tužila za bratom, koga je on bio uzeo, pa je pretvorio u *kukavicu* da kuka do vijeka), zato gotovo svaka Srпкиnja kojoj je brat umr'o, i danas oplače kad čuje *kukavicu* gdje kuka” (Вук, Жив. и об. срп. нар. 224).

„*Kukavice* su postale od devet sestara, koje su kukale za utopljenim bratom” (Срп. Етн. 36. XIX. 304).

Priprostu je hrišćaninu naročito blizu stajala pretstava evandeoskog Lazara i njegovih sestara, Marije i Marte, koje tuže za mrtvim bratom, stoga on dolazi i do pomisli da su kukavice ili od Boga stvorene na uspomenu duboke tuge pomenutih dveju evandeoskih sestara za mrtvim bratom, ili pak da su same sestre Lazarove. Na prvo se tumačenje odnosi od Vuka (ib.) zabeleženo narodno pričanje: „Kad je prvi put umr'o Lazar (u Vitamiji — Jov. gl. XI), sestre njegove, Marta i Marija, zavjetuju se da će *kukati* za njim dok su žive, kad pak Hristos Lazara vaskrsne, on onda, da bi njihov zavjet ostao, stvori ticu, koja će mjesto njih *kukati* do vijeka.”

Drugu verziju pretstavlja narodno verovanje u Bukovici u Dalmaciji, gde se o jednoj od Lazarovih sestara priča da se *pretvorila u kukavicu* a druga u *lastavicu*, i to da se dogodilo na sledeći način: „Kad im je (naime Mariji i Marti) brat umr'o, išle su pred Hrista, koji je onda hodao po zemlji, i plakale pred njim, da im brata digne. Hristos ih je uslišao, ali je Lazar opet poslije umr'o. Budući je smrt teška, a Lazar morao i po drugi put, da tu gorku čašu ispije, a sve su mu to uzročne sestre, vele, da ih je na drugoj smrti prokleo, da kako su prvi put za njim plakale, tako neka *kukaju* do sudnjega dana” (ZbNŽ. VII. 287).

U Ploči u Lici pripovedaju nešto drukčije, a misli se takode na Lazara i njegove sestre: „Bilo je devet sestara i jedan brat, koji je umr'o. Sestre su ga jako voljele, osobito Marta i Marija i uvijek bi za njime plakale i jadikovale. Molile su Boga neprestano, da im brata vrati i išle bi svaki dan na njegov grob, pa su plakale i kukale. To se njemu teško pričinilo, onda ih prokune, da kukaju od Đurdeva do Petrova” (I. 2).

Prema drugome su opet pričanju kukavice postale od Lazarovih kćeri¹⁾ (Срп. Етн. 36. XIX. 303), a i naš vladika — pesnik o tome po narodnu peva: „Ne valja se biti kukavica. — Ali ne znaš, rda te ne bila. — da su one šćeri Lazarove? (Горски Вијенац 7).

U bugarskoj narodnoj pesmi (Миладиновци 19) bolan Stojan moli sestru Janju, da mu donese vode sa Dunava, koja će ga ozdraviti. Sestra otide zabeleživši put kroz šumu krvlju iz prstiju. Na povratku joj kiša ispere krv sa drveća i ona nije mogla više da nade brata. Tražila ga dugo, ali sve uzalud, pa najposle zamoli Boga da je pretvori u kukavicu, ne bili ga tako našla. Bog je usliša i „Ta jo čini sino pile, — sino pile kukavica ščo si kukat i deneska.” Varijanta te pesme u St. Verkovića kazuje da je bratu bilo ime Jankula a sestri Janja. Jankula se moli Bogu da mu uzme dušu, ali anđeli mu kažu da se to ne može od njegove sestre, koja uza nj neprestano plače. Jankula onda pošlje sestru na Dunav po vodu, samo da mu Bog uzme dušu (Сбм. X. № 7 i 8, ар. Стоиловъ, Кук. 75).

U severozapadnoj Bugarskoj priča narod da je bio brat i sestra, koji su se ni za šta svađali. Bratu je bilo ime *Kuku*. On pobegne daleko. Sestra je čekala dugo i, videći da se ne vraća, zaželi od Boga da je pretvori u kukavicu. Od toga vremena, kuda god ide, viče: „*Kuku! Kuku!*” ne bi li ga dozvala i našla (Д. Мариновъ, Жив. Стар. !. 10, ар. Стоиловъ, Кук. 74).

Drugo pričanje kazuje da je bilo vreme kad su momci, obvezani da brane carstvo, svake godine u martu odlazili u vojsku i vraćali se tek o žetvi i kosidbi. Njihove su sestre odlazile u goru i penjale se po drveću da vide šta im braća rade i dozivale ih: „bratku, bratku!” I tako su se sestre onih mladića dugo plačući i kukajući pretvarale u kukavice. Zato one i danas letaju od stabla do stabla i kukaju, t.j. nariču za braćom (Сбм. VII. 137—8, ар. Стоиловъ ib.).

Ima dalje legenda koja kaže da je kukavica postala od sestre, a *ćuk*, čiji je glas sličan kukavičinu zovu, od brata. Oni su se naime, dok su bili u majke, neprestano između sebe mrazili i svađali tako da je majci to dodijalo i jednoga ih dana ona prokune: „Eto, sinko, kad se tako ne trpite, da Bog dâ čuli se a ne videli!” I od toga časa brat se pretvori u *ćuka* a sestra u kukavicu. Oni se odonda do danas trude da se vide, ali ne mogu, jer *momak* — *ćuk* izlazi noću, a *devojka* — kukavica danju. Mladića su zvali *Dukko*, zato kukavica po vas dan leta od grane do grane i zove: „*Dukko, Dukko!*” ali ne može da mu čuje glasa ni da ga vidi. *Ćuk* — *Duko* se odziva sestri noću žalosno da ju je čuo, veleći: *čjul, čjul!*” ali kukavica tad spava i ne čuje ga (Стоиловъ, Кук. 75).

Kod zapadnih Slovena: Češko prostonarodno predanje hoće da je kukavica bila nekada vrlo lepa devojka, kojoj su prerano umrli roditelji i ona ostala sa jedincem bratom, ali joj i taj doskora umr'o. Uboga sestra

¹⁾ Prosti je narod zamenio sestre kćerima tim pre, što se u evanđelju Lazar prikazuje kao oronuo i teško bolestan, dakle eo ipso i znatno stariji od Marije i Marte, i zbog toga uzet kao njihov otac.

oplakivala ga je celu godinu, ali se niko nije na nju osvrtao. Kada je jednom zapita Bog, zašto toliko plače, ona mu sve ispriča, a on joj odgovori: „Idi i traži brata po širokom svetu!” i ujedno je pretvori u *kukavicu*. Otada traži ona brata po svetu kukanjem (Šobotka, *Výklady* 52; Zíbrt. Kuk. II. 198).

Poljaci pričaju da je bio brat i sestra. Brat umr'o, a sestra plakala dan i noć na njegovom grobu. Bratu to više dosadilo, pa jednoga dana izide iz groba i prokune sestru, da bi plakala samo u proleće. Stoga kukavica kuka samo u proleće. Slično baje o kukavici i naš narod u Pčeliću kod Trezovca u Slavoniji, veleći da je bila sestra i dva brata. Jedan brat umre i sestra išla svaki dan na groblje, naričući za njim tako, da joj se od žalosti i srce raspuklo. „Brat je radi toga prokleo, pa je postala *kukavica* i počela kukati od Lazarove subote do Petrova dana (ZbNŽ. I. 2).

U drugoj poljskoj varijanti stoji da je sestra za preminulim bratom plakala celu godinu. Bog se smilovao i pretvori je u *biljku* „*kukavicu*” (orbis palmata), što se na proleće *pretvara* u *pticu kukavicu* i leta po planinama i gorama tražeći brata. Kad se na nj nameri, počne da kuka od radosti (Zíbrt, Kuk. II. 134—5).

U Litvanaca ima isto tako legenda da su nekada bila tri brata i sestra. Braća su sestru jako volela. Nesreća je htela, da su braća poginula u ratu i samo im se konji vrata kući. Sestra, žalosna, ide u goru da ih traži. Pošto ih je dugo uzaludno tražila i plakala, Bogu to dodija pa je pretvori u *kukavicu*, koja izlazi u proleće da traži braću (ib. 195; Majewski, Kuk. 17—18).

I Albanci pričaju kako su *slepi miš* (šišmiš) i *kukavica* bili *brat* i *sestra*. Došao brat sestri u goste i teško je povredi. Bog za kaznu prokune brata da se skita noću, učinivši ga slepim mišem. Sestra, žalosna, zaprosi u Boga da je prevrne u *kukavicu*. Bog je usliša i učini je *kukavicom* da traži brata. Schmidt (Griech. Märchen, Sagen... 242) spravnjuje tu legendu sa grčkom legendom o kralju Adoniskiju, koji je, ne znajući, ubio sina Itulosa i ovaj bio pretvoren u slavuja.

Pomenuti pisac (op. c. 132) donosi i drugu *grčku* legendu o postanku kukavice i slavuja, o kojima narod priča da su nekada bili dva brata, od kojih je jedan bio pudarom u vinogradu. Jednom brat Antonije reče bratu, koji je čuvao vinograd, da će doći u večer i da će mu ukrasti grožđa. Kad je bilo uveče, Antonije uistinu dode, da bi izvršio što je rekao, i u tome ga pudar — brat, ne znajući da je on, ubije. Bog se rasrdi i pretvori brata ubicu u *kukavicu* da oplakuje večno ubijenoga, a usmrćenoga brata učini *alkion—pticom*.

b) *Kukavica je majka koja oplakuje decu.*

Poznata je naša jugoslovenska narodna pesma o sirotoj majci, koja je odgajila i požejala devet sinova, a oni je prezreše i iz kuće proteraše u prosjake. Na reč svetitelja Đurđa vraća se starica kući. Ona tamo — „kad li su joj dvori pozlaćeni — a u dvoru čudo i kukanje: — Devet sina do devet kamena, — devet *snaha* devet *kukavica*, — svaka mužu nad glavom kukaše.” Starici se ražali na to i zamoli Boga da im oprostí što su je uvredili, i, dok je ona molila — „Tu doleće na konju delija, — zadunuo u devet kamena, — oživješe do devet sinova, — pa zadunu devet *kukavica*, — *postadoše* devet *nevjestica*” (Byk, Hap. njec. V. 156—7). S tom jugoslovenskom tradicijom slaže se slovačko pričanje sa

razlikom, da se konačno *majka pretvara* u *kukavicu*. Slovačka legenda naime stavlja majku sa devet sinova, koji, pošto se poženiše, zanemariše majku u njenoj starosti. Ona se odmetnu u goru da traži bilja od omraze. Tu je sreća sv. Đurad i upita je, zašto plače. Ona mu ispriča sve, a on joj odgovori da će devet sinova pretvoriti u devet kamena a snahe u kukavice. Kad je majka to videla i osetila se usamljenom, zamoli Boga da joj povрати sinove i snahe u ljude, jer je teško sagrešila. Bog joj molitvu usliša, ali u zamenu za to bude ona pretvorena u *kukavicu* (Zíbrt, Kuk. II. 197).

Postanak kukavice vezuje se za majku, koja je imala devet sinova, i u sledećem hercegovačkom pričanju: „*Kukavica* je postala od nja'kve žene, koja je imala devet sinova, pa ih svi devet u malo vremena jedan za drugim pomrlo. Onda ona plakala za njima dan i noć i nije se nikako mogla utješiti. I tako plači danas, plači sutra, dok je napokon nije Bog pretvorio u ticu kukavicu” (ZbNZ. IV. 138).

U Budaku u Dalmaciji priča narod kako je bila neka žena, koja na polasku u goru naredi kćeri i sinu da joj zgotove ručak dok se vrati: „Sestra tad bratu reče, da joj sjede u krilo, da će ga poiskati. Ona ga ne htjede da ište, već ga zakolje i od njega materi ručak spremi. Kad je mati došla, kći joj ručak stane metati na stolicu; vadeći iz bakre istegne nekako ruku. *Mati* kad je to vidjela, stane ljuto plakati i toga trena stvori se kukavicom” (XII. 152).

U Makedoniji i među Bugarima su takode raširene slične legende i o tome je predmetu, kao i s obzirom na predašnju tačku, pisao opširnije pretežno za bugarske prilike, Šišmanov u svojem radu „*Pesen'ta za mrtvija brat v poezijata na balkanskite narodi*” (Сбм. XIII. i XV.). Stoilov (Кык. 76) zapaža da je legenda o kukavici u Prilepu prenesena na grlicu, a to se jamačno dogodilo radi sličnosti prirodnoga glasa ovih dveju ptica. O grlici se naime tamo priča da je to bila mati, koja je imala sina, kojeg su zvali *Gugo* (Georgij), i on umre. Kako je bio jedinač u majke, ona ga je silno žalila i odlazila mu svake večeri na grob i tamo plakala. Bog se gane na njeno žaljenje i jednoga jutra dode k njoj pa je upita: „Šta plačeš, ženo, i neprestano kukaš tu na grobu?” — „Dok sam živa, starče, plakaću i neću prestati. Ah *Gugo, Gugo, Gugo*, čedo moje milo!” I Gospod blagoslovi ženu i reče: „daj da si blagoslovena, da se stvoriš edna *gugučka* i da *gugaš* dó-veka.” Toga časa stvori se grlica i stala da leti „da *guga* i da si žali.” (Сбм. II. 134, ар. Стоиловъ ор. с. 76).

c) *Kukavica je ukleta žena, verenica, kći, sin.*

Ima rusko predanje kako je kukavica postala od kraljeve kćeri, koja se zaljubila i volela momka bez znanja i pristanka svojih roditelja. Devojka je to pred njima krila, jer je znala da otac mrzi njena odabranika. Jednom, dok su njih dvoje mladih zajedno bili, okrene se kraljevna ljubavniku i reče mu od miline: „Oh ti moja *kukavice!*” Otac je to čuo i, srdit, prokune je: „Da Bog dà postala kukavica!” I to se dogodi (Чубинский, Труды I. 60—61).

U drugoj varijanti, koja je poznata Rusima i Poljacima, stoji da se *kneginjica* pretvorila u *kukavicu* zato što ju je mati htela da uda za nedraga starijeg muža protiv njene volje. U vreme svadbe kneginjica se sakrije i, na majčino dozivanje, čuo bi se neki glas kao kroz gorki smeh: „*Kuku, kuku, kuku!*” Mati, srdita na to, povikne: „Da Bog dà se uvek tako krila i odzivala!” Malo posle toga čulo se divlje hihotanje i zôv

„kuku” novo postale ptice (Zíbrt, Kuk. II. 200; Majewski, Kuk. 17). Zatim, ima u Poljaka pričanje da je *kukavica* postala od *verenice* koja se krila pred verenikom uzvikujući: „*Kuku, kuku, chy, chy, chy, chy, chy!*” Ili od zaručnice koja, doznajući za smrt svojega dragoga, zaželi da se učini *kukavicom* i da *kuka* na njegovu grobu (Majewski, Kuk. 6). U maloruskom predanju je to kći, koju je majka za nedraga dala. Druge godine braka od žalosti se u *kukavicu* pretvorila i došla rodnoj kući, gde se očituje bratu i majci da ona nije *kukavica* nego *sestra* odnosno *kći* (Головацкий, Нар. пѣс. гал. и угор. Русс I. 195—6; III. 141—2). Ili je mlada žena, koja je rano izgubila vojna pa, pretvorivši se u *pticu*, doleće na njegov grob i kuka, prema pesmi: „Priletjela *zozulen'ka* ta i skazala: „*Ku-ku!*” — Podaj, milyj, podaj, orle, ta hot' pravu ruku!” a on joj iz groba odgovara „Oj rad by ja, moja mila, obydvje podati, — ta naljaglja syra zemlja, ščo ne mož' podnjati!” (II. 807). Poljska varijanta glasi: „I *kukutka* przyleciała: — *Kuku!* — zawołała. — Podaj, miły, dłón z mogiły, — będą tu czekała (Majewski, Kuk. 10).

Neretko nailazimo na predanje da se od žalosti za jednim istim pokojnikom u *kukavicu* pretvorila *majka*, *sestra* i *draga* zajedno (Головацкий, II. 56). U jednoj se takvoj (isto mrus.) pesmi opisuje kako je jedina sin u matere bio ustreljen. Njemu ne sme niko da ide osim tri *kukavice*, koje majka vidi u snu, i to: „Ščo v golovan'ka, to matinka, — a ščo v nižen'kah to sestron'ka, — z kraju serden'ka, to milenka” (Потебня, Объяснения... 724). U dosta popularnoj bugarskoj narodnoj pesmi. „Gjuro zatvornik” moli Đuro sokola da ide i vidi kako njegovi doma. Soko mu veli da je sinoć od dvora njegova bābe i pripoveđa šta je sve video: „Na svet dvori edno suho dr̄vo, — na dr̄voto do tri *kukavici*: — P̄rva kuka — mi e onjemala, — vtorā kuka — mi e prisipnala, — tretja kuka, i mi pogled̄va!” a Đuro mu na to tumači: „De-to kuka, ta e onjemala, — taja mi e mojata stara *majka*; — de-to kuka mi e prisipnala, — taja mi e mojata mila *sestra*; — de-to kuka i mi pogled̄va, — to mi e moeto p̄rvo libe” (Миладиновци № 100; Берковић № 321; Безсоновъ I. 122—123; Шапкаревъ № 278; 279; 280; 322; 328; Чолаковъ № 37; Богоровъ № 14; Апостоловъ, Криворечна Паланка — Сбм. IX. 72; Илиевъ „Читалце“ 839, ар. Стоиловъ, Кук. 85).

d) *Kukavica* je čeljade koje je učinilo nešto našao Hristu ili Bogorodici, dok su još po zemlji hodali.

Prostosrdačni hrišćanski narod u svojem tumačenju i pronalaženju uzroka različnim pojavama i dogodovštinama uzima neretko pod usta Hrista i Bogorodicu u njihovu zemaljskom životu, kako nam to svedoče mnoge priče i kazivanja u različnih hrišćanskih naroda, što počinju onim stereotipnim: „Jednoga dana išao Bog i sv. Petar...” „...Jyc...”, „...Bogorodica...” i sl., pa se njima poslužio da nekako protumači postanak ove tako neobične i čudne ptice. Po usmenom saopćenju, doznao sam da naš narod u Divači u Istri ima jedno takvo predanje o postanku *kukavice* otprilike ove sadržine: Jednoga dana išao Bog i sv. Petar pa naišli na neku babu, gde peče hleb. Isus je zamoli da i njima stavi jedan i ona, kako je bila tvrdica, stavi za putnike jedan vrlo malen hleb. Kad je hleb trebao da već otprilike bude pečen, zamoli je Isus, da im ga izvadi. Bāba otvori peć i, ugledavši da je hleb narastao, usklikne: „*Kukuk* (=’jao, kako’) bi ja to tebi dala, kak je taku (= tako) velik?!” Isus je

zamoli da im nanovo stavi da se peče drugi manji hleb, koji on zabeleži prstom. Kad je već bio pečen, dogodi se isto što i sa prvim. I tako do tri puta je njemu baba odvrćala: „Kukuk bi ja to tebi dala, kak je taku velik!” Najzad se rasrdi Bog i, okrenuvši se babi, prokune je: „Kad si tako škrti, onda *kukaj* uvek i ostani *kukavica!*” I tako je postala kukavica.

Paralelu gornjoj etiologiji nalazimo i u Čeha, koji pričaju kako je jedne godine išao Isus i sv. Petar u Češku i kako su se ustavili u jednoga seljaka, kojemu je žena pekla hleb. Sita i obesna podrugivala se ona i podsmevala putnicima i ujedno im dovikivala za porugu: „*Kuku, kuku!*” Sv. Petar se naljuti i zamoli Isusa da je pretvori u kukavicu, kad i onako sama ište. Isus klimne glavom i reče: „Pa neka bude!” Od tog se doba pojavila kukavica (Zíbrt, Kuk. II. 198).

U nekom je savezu sa gornjim i pričanje lužičkih Srba, da je neka pekarka za rodne godine kupila žito po livadama za ljude a, kad je nastala glad, ne htela da ga razdeli siromasima. Zato je Bog prokune i ona postane kukavica (op. c. 197).

Gornje se jugoslovensko i češko predanje poklapa sa nemačkom legendom o tome kako je Isus s učenicima došao nekom pekaru i molio ga da im dade hleba. Pekar ga odbije, a žena njegova i sedam kćeri dadu Isusu i učenicima svaka po jedan hleb. Zato Isus pretvori ženu sa kćerima u *Vlašiče* a pekara u *kukavicu*, koja *kuka* sve dotle, dok se na nebu vide *Vlašići* (Friedr. 533, ap. Majewski, Kuk. 6).

Rusi opet kažu da su *kukavica* i *galeb* postali od *dve* *devojke*, koje su nameravale da uplaše Spasitelja, ali je on to doznao i prokleo ih, i to: jednu da večno „*kuka*” (kukavica), a drugu da „*kiška*” (galebov glas — Чубинский, Труды I. 60—61).

Prema jednom češkom kazivanju, Jevreji, da bi se narugali osuđenomu Isusu, nagovore neku *Jevrejku* da se sakrije pod bačvu i da viče: „*Kuku!*” Kad je Isus prolazio mimo, pitali su ga, šta je to. Isus je prokleo onu *Jevrejku* i od nje je postala kukavica (Zíbrt, Kuk. II. 198).

Slično kazuju Poljaci da je još, dok je Isus hodao po zemlji, neka žena htela da ga uplaši pa se sakrila pod most, kud je on imao da prođe. Kad je došao na most, ona je stala da uzvikuje: „*Kuku, kuku!*” a Isus reče: „Ostani takvom!” I od toga časa *kukavica* lèče naokolo sama nemajući druga a kad snese jaje, stid ju je da na njemu sedi, nego ga podmeće u gnezda drugih ptica. Jedna varijanta, mesto žene, stavlja čoveka koji, pokušavši da uplaši Hrista, bude pretvoren u kukavicu (Majewski, Kuk. 19).

Druga poljska priča kazuje da je nekoj *ženi* palo na pamet da se našali i poplaši Bogorodicu, pa se sakrije iza ploti i počne prema njoj da uzvikuje: „*Kuku, kuku!*” — „A ti *kukaj, kukaj* i postani kukavicom!” odvratí joj Bogorodica. I tako se ona žena učini kukavicom (op. c. 6).

Pored gornjih zabeležena su iz poljskog folklora i sledeća predanja:

„Kad je Gospodin Isus još po zemlji hodao, u nekom su mestu žene išle za njim i virile iza grma. Posmatrajući njegov lik, od obesti su podvikivale: „*A kuku, a kuku!*” Gospod ih je za to kaznio i rekavši im: „*Tako ćete uvek kukati!*” — pretvori ih u *kukavice.*”

Jednom je išao Isus sa apostolima i hteo da se odmori u blizini jedne kuće, na koju ga je put naneo, a pred tom je kućom sedela lepa devojka. Na pogled nepoznatih došljaka devojka uleti u kuću, zatvori vrata i po-beže u sobu pa, skočivši na stolicu iza peći, uze da se podruguje putnicima

dovikujući im: „*Ku! ku! ku! ku!* Na to joj Gospod reče: „Devojko, kad hoćeš da budeš *kukavica* a ti hajde u goru, — u šumu!” i toga časa izleti kroz prozor u svet ona devojka pretvorena u *pticu*.”

„Sv. Ana, Bogorodičina majka, spremala se da primi u goste sv. Jelisavetu, majku sv. Ivana, pa otišla u šumu da nabere gljiva i u šumi se izgubi. Ugleda podalje neku ženu i uze da je doziva a ova joj se odzivala sa: „*Ku! ku! ku!*” — a, kad joj se svetica približi, ona se provre kroz šikaru i na protivnoj strani opet stade da joj dovikuje: „*Ku! ku! ku! ku!*” Nekom srećom okolo ponoći izade svetica na pravi put i radi varanja prokune onu *žensku*, koja istoga trenutka obraste perjem i pretvori se u *pticu*, koja se, za kaznu, uvek javlja sa: „*Ku! ku! ku! ku!*” i tako će kukati do kraja sveta (Majewski, Kuk. 18, 19).

Posebno s aluzijom na kukavičinu usamljenost kao i na to da ne savija gnezda objašnjava prosti narod njen postanak od čeljadeta, koje je nekada u životu počinilo nekakav težak greh, kao na pr. u poljskom pričanju, gde se kaže kako je kukavica bila nekada žena, koja je imala muža pa ga ubila. Bog ju je za kaznu pretvorio u *pticu kukavicu*, koja nema svoga druga niti će ga imati, nego će uvek lutati po šumi okolo sama (l. c. 7). Ili je to bila pre žena, koja je provodila razuzdan i grešan život (O. Knoop, Beiträge . . 28). Rusko je verovanje stavlja čak među *carsku decu*, odakle je zbog neposluha pala i bila pretvorena u kukavicu (ЖМНП. 1886. Мартъ 316—318). U Poljaka ima još i tumačenje da je kukavica postala jednostavno tako, što je neka devojka u zao čas za šalu *zakukala* (Majewski, Kuk. 6, 18); a Malorusi veruju da je neka mađioničarka neku siromašnu devojku preobrazila u *kukavicu* (Zíbrt, op. c. II. 196); ili da su *kukavica* i *kovač* (= detao) bili nekada ljudi pa su, zaželevši to od Boga, pretvoreni u ptice (Афанасьевъ, op. c. III. 196).

Na osnovu svih tih i sličnih pričanja i verovanja stvoreno je mišljenje u svih slovenskih naroda, da je grehota ubiti kukavicu, a naš narod k tomu drži da je grehota, ne samo ubiti, nego i poplašiti je (ZbNŽ. VII. 287). Šta više, ne sme joj se čovek ni narugati ili za šalu oponašati glas, jer će ga kleti.

U Lici se na pr. veruje da kukavica onoga, ko joj se kukanjem ruga, ovako kune: „Kukala ti majka — do Petrova danka, — ne imala lijeka — do ptičjega mlijeka.” U Selištu kod Slunja, Pašijanju, Zdenčacu vele, da kad ko kukavicu na tašte čuje, ne sme joj se narugati, jer onda kune decu ovako: „Kukala ti majka — do Petrova danka, — ne imala lijeka — bez ptičjega mlijeka; — kad Petrovo nastalo, — tvoje majke nestalo.” U Šušnjevcima: „Kukala ti majka — do Petrova danka — od Petrova i otac i majka.” Oko Požege: „Kukala vam majka — do Petrova danka, — ne našla si lijeka — do labudova mlijeka (labudovo mleko je neka sočna otrovna biljka — vrsta *clematis* — Šulek, Im. 188). — Kad to bilje skupila, — onda vam se skučila, — i vas k sebi primila — i željno vas ljubila” (ZbNŽ. I. 2—3). U Poljaka onima koji joj se oponašanjem glasa hoće da narugaju, odvrća srdito: „Bodajbyš zakukal ostatni raz!” (Majewski Kuk. 23).

8. KUKAVICI SE PRIPISUJE PROROČKI DAR.

Dolazak kukavice sa ranim prolećem i buđenjem života u prirodi iz zimskoga sna, praćen tako bogatom tradicijom o njenom misterioznom poreklu, učinio ju je u očima priprostog naroda jednim od najkarakterističnijih demonskih bića, koje ima nada sve razvijeno svojstvo gledanja u

tajne čovečjeg udesa i pretskazivanja budućnosti. Pripisivanje takovih osobina toj neobičnoj ptici pribavilo joj je, pored ostaloga, i tamo smerajuća imena u jeziku, kao rus. *vješčunja* (= proročica, od *vješčat'* = pretskazivati, unapred govoriti šta će biti) i polj. *wrózyk* (od *wrozyć* = pretskazivati, gatati) = 'kukavica'.

Videli smo gore da je ona, ukoliko nam oskudna vrela za ovu granu kulturne istorije mogu da svedoče, bila još u starih naroda u visokoj ceni kao ona koja javlja dolazak proleća, kao vesnica „toplijeg godišnjeg doba i prvih oluja”, a kao takvu nam je predstavljaju mnogobrojna verovanja i bajanja o njoj, koliko u našega, toliko u drugih slovenskih naroda, o čemu smo već nešto spomenuli. Posebno na kult kukavice kao svete simboličke ptice vaskrsnuća prirode iz zimskog mrtvila, koji je jamačno igrao negde u prošlosti naših paganskih predaka, stočara i ratara, znamenitu ulogu, potseća nas, pored drugoga, jedna naša jugoslovenska pronađena svečanost što je vezana za Đurdevdan — hrišćanski praznik za koji je povezan najveći deo ostataka slovenskog prirodnoreligijskog prolećnog bogoslužja! — a sačuvana je u nekim selima okolo Zagreba i Karlovca. Ta se svečanost sastoji u tome da na Đurdevdan idu od kuće do kuće tako zvani „Jurjaši”, t.j. pastiri, noseći zelene grane i pred svakom kućom pevaju: „Prošel je, prošel pisani vuzem. — Došel je, došel zeleni Juraj, — na zelenem konjicu. . .” Devojke, koje prate „Jurjaše”, nastave pevanjem:

„Kukovačica zakukovala kirales (crkv. kirije elejson)

Zelenom lugu na suhom drugu, kirales.

Aj to ne bila kukovačica, kirales,

To je bila mlada nevestica, kirales.

Nevestica po gradu se šeće, kirales,

Po gradu šeće, deverke *budi*, kirales,

Devet deverkov koje brajenkov, kirales.

Stante se gori, devet deverkov, kirales,

Devet deverkov, koje brajenkov! kirales,

Juraj je došel, zelen naš Juraj, kirales.

„Eto vam mene zelenom lugu, kirales,

Zelenom lugu na suhom drugu, kirales” (ZbNŽ. I. 141. Slično u

Radu Jsl. Ak. knj. 101, str. 111. Vidi i moju studiju: Pogled u slovensku botaničku mitologiju — str. 8).

U Litvanaca, koji su posle razilaženja velike indoevropske zajednice sačuvali najveću jezičku i kulturnu srodnost sa Slovenima, ima običaj da se na treći dan Uskrsa seoska omladina sakupi pred jednom kućom, gde, pevajući različne pesme, počnu da igraju igru koja se zove *Giaguzy*¹⁾ (lit. *gege*, *geguze*, *gieguze* 'kukavica'). Igru vodi jedna od devojaka („*giegiety*”), koja se ističe lepotom nad ostalima. Postave se svi u kolo, a u sredini sedi na stolici povezanih očiju junakinja svečanosti. U takvom položaju igraju svi. Posle svakog okretanja muškarci pristupe kraljici, prime je za ruku i pevaju:

„Kneginjice, kukavice, kuku, kuku!

Evo tebi brajna tvoga, kuku, kuku!”

¹⁾ I Česi zovu neke svoje narodne igre „kukavice, kukačka, kukava, žežhulička (v. Kott s. v. tanec).

Devojka na stolici pogada po glasu, koji joj se najbolje sviđaju, izabere tri momka, odveže oči i igra s njima ceo dan. Na rastanku daruje ona momke kojim ručnim radom, a oni njoj daju što drugo za uzdarje i otada devojka zove te momke svojom braćom a oni nju sestrom (Majewski, Kuk. 19). Na nekakav analogan običaj u Rusa, na koji uostalom iz dosadašnjeg svog traganja po ovom predmetu nisam naišao u savremenom ruskom folkloru, kanda smeru i ruska poslovice: „Kukušku kstili (= krstili, (t.j. pokumili se, sprijateljili se), da jazyka ne prikusili” (t.j. i odmah su se posvadili — Даль II. 550). Tako je u nekim krajevima Bugarske narod nazivao imenom „*Kukov den*” — *Blagovest* a negde *Čisti ponecionik* (Герцовъ II. 429). U engleskoj je grofoviji Shropshire sve do pod konac prošloga stolecia bio običaj da se na prvo oglašenje kukavice obustavi svaki posao i ostali deo dana da se provede u zabavi i veselju. Ta se svečanost nazivala „*The cuckoo ale*” (Böckel, *Psychologie des Volksliedes* 247) i verovatno je vrlo starog, valjada pragermanskog porekla.

Što smo eto sad naveli, učinjeno je i radi toga da nam, utvrdivši tako živ interes prostoga naroda za tu zagonetnu pticu, koju je učinio najzad i objektom nekoga svoga kulta, bude psihološki shvatljivije sve ono što on o njenoj proročkoj i vidilačkoj moći baje, a što možemo da razaberemo iz mnoštva predanja i verovanja o njoj u tom pogledu, gde spada i ovo, što mi evo ovde donosimo.

Kukavica pretskazuje:

a) *Dobru ili zlu godinu, lepo ili ružno vreme.*

„Kad kukavica izade rano te kuka po crnoj šumi, onda kažu da će biti zlo (one godine) za hajduke; ali kad kukavica kuka po zelenoj šumi, onda su hajduci veseli” (por. gore: „Listaj goro, kukaj kukavico...”) (Бык, Жив. и об. 225).

„Ako kukavica prvi put u godini zakuka na suhu drvu (t.j. koje nije zenulo), bit će gladna godina; ako na zelenu, biće rodna (u Grudi u Dalmaciji — ZbNŽ. VI. 314).

„Kad kukavica u polju kuka, bit će slab rod u polju” (Lipovo Polje u Lici — ZbNŽ. XVI. 153).

„Oko Jurjeva počme i kukavica pivat, pa kažu, ako je zakukala u crnoj gori, slaba je godina, a buduć da kljen najranije zazeleni kad se začuje kukavica, zagleda se čeljad u kljene, da vidi, jesu li počeli zarusivat... O kukavici se piva: „Kukaj, kukaj, crna kukavice, — kukaj, kukaj, ma ti ne virujen, — dok ne vidin rësu na jasenu — i čobanu torbu o ramenu.” Ili: „Kukala je crna kukavica — usrid zime, kad joj nije vrime, — usrid lita, kad joj nije vitra” (Poljica u Dalmaciji — ZbNŽ. X. 50).

„Kuka li, kad je šuma prolistala onda će biti dobra godina” (Oblaj, Lapovci kod Đakova — ZbNŽ. I. 4).

„Ako toga dana (na Mladog Svetog Nikolu 9. maja) u polju mnoge kukavice kukaju, biće gladna godina u žitu i kukuruзу; a ako kukaju u zimu, biće gladna godina u žiru (u Srbiji — Срп. Етн. 36. XIX. 60).

„Ako kukavica po Petrovem kuka, onda ludstvo nad dražinum skuka”, kaže narod u hrvatskom Zagorju (ZbNŽ. XIX. 198).

„Kad rano dođu i kukavice i lastavice i prođu ždralovi, onda seljaci kažu: „Eto i zime rano!” (Милићевић, Живот Срба сељака 98).

Rusi kažu: „Rannaja kukuška, do opuški dereva, — k golodu.” Ili: „Rannaja kukuška, — voram neudača” (por. u nas: „... zlo za hajduke!”). Ili: „Kukuška kukuet na suhom derevje, — k morozu” (Даль II. 550).

I Rusi i Česi vele da, ako kukavica zakuka pred zapad sunca i na zelenu drvetu, — biće dobra godina, ako se pak javi noću i na suhu drvetu, — biće gladna godina. Česi opet: ako zakuka na istok, — biće rodna i beričetna godina, ako na zapad, — obratno. Koliko dana kuka po Ivanjdanu (24. juna), po toliko će se groša prodavati žito (Zíbrt, Kuk. I. 30). Otuda i izreka: „Kukačka po Janu Kříteli drahotu (= skupoću) nám kuká příteli” (Kott. VI. 768). Česi nagađaju već i po tome da će biti rdava godina, ako se ona prvi put javi kratkim višekratnim kukanjem; ako li je prvi put zakukala otegnuto, onda će godina biti dobra (II. 1172).

Poljaci takođe zaključuju da će biti zla godina, ako se kukavica čuje dugo po Ivanjdanu, ili ako zakuka na još neprolistalu goru (Majewski, Kuk. 20—21).

„Kad je čuješ prvi put, onda joj treba tri puta viknuti: „Više ptica, nego zmija plazarica!”... i one cijele godine ne vidi zmije” (Oblaj u Banovini — ZbNŽ. I. 3). Tomu na vlas odgovara ono što je Milićević (op. c. 98) zabeležio da se i u Srbiji veruje: „Kad se čuje kukavica prvi put od godine, onda valja podviknuti: „Više tica pevalica, nego zmija plazalica — ù!”

„Kuka li prije Đurdeva, bit će lijepo vrijeme!” (u Valpovu — ZbNŽ. I. 4).

U nekim krajevima Poljske veruje narod da kad kukavica u martu dugo kuka, nagovešta toplu jesen. Ako kuka življe no obično, nevreme će trajati duže. Ako joj se kukanje razlêžê po okolini, znak je da će dugo padati kiša. Ako ne kuka, smeje se i znači: kiša je! (Majewski, Kuk. 20).

b) *Glad ili sitost, sreću ili nesreću uopće.*

„Tko čuje kukavicu izjutra, a da nije ništa jeo, bit će cijele godine gladan i smrdit će mu usta čitave godine” (Lipovo Polje u Lici — ZbNŽ. XVI. 153).

„Čuješ li je (kukavicu) u goloj šumi, bit ćeš te godine gladan” (Oblaj, Lapovci kod Đakova — I. 4).

„Kad kukavicu prvi put čuješ, dobro je zemlju tri puta poljubiti. Ako je sit, onda sluti na dobro, ako li ju čuje na tašće, onda će gladovati.” (Lukov dol kod Severina — I. 3).

Bugari isto tako kažu: „Ako čuješ kukavicu kukati na prazno i gladan, bićeš celu godinu gladan; čuješ li je sit, bićeš celu godinu sit” (Стоиловъ, Кук. 80).

Rusi: „Koga kukavica zateče gladna, ne sme da krmi blaga, jer će mu stoka cele jeseni i zime gladovati” (Даль II. 550; Афанасьевъ op. c. III. 688—9).

Poljaci: „Ako neko gladan prvi put čuje kukavicu, biće gladan celu godinu.” „Za koliko ko nedelja po Ivanjdanu čuje kukavicu, za toliko će mu nedelja pred sv. Jakovom ponestati hleba u kući.” „Ako čoban, kad čuje prvi put kukavicu, ima hleba u torbi, neće mu ga pofaliti cele godine” (Majewski, Kuk. 20—21).

U Bugarskoj deca, kad čuju ili ugledaju prvu kukavicu, zapevaju: „Kukavica kuka — na zelena buka; — daj mi, Bože ljetu, — da si kusam mljeko” (Илиевъ op. c. 401).

„Ko prvi put čuje kukavicu da kuka, ako je prije sunca, valja tri puta da reče: za mojim zlotvorom!” (t.j. kukala — Вук, Жив. и об. 225).

„... i ki čuje prvi put na priteljice kukavicu na tes'e ali grlicu ali mladiga kokota, bu nesrećan (Prigorje u Hrv. — ZbNŽ. XIII. 102).

„Kukavica blizu kuka, zlo će se dogoditi.” (Ak. Rj. V. 756).

„Ptica (t.j. kukavica) kuka, a kara je Luka” (Martić, Osvetn. 2.40) — zato što misli da mu nesreću nagovešta.

„Kad kukavica dođe blizu te kuka, nije na dobro” (Милићевић, Жив. и об. 2—67).

„Тко је (t.j. kukavicu) чује на таште, несретан је” (Selište oko Slunja — ZbNŽ. I. 3).

„Kad rano u jutro zakuka, a ti si na tašće, cijelu ćeš godinu biti nesretan” (Zdenčac — ib.).

„Pazi da te kukavica ne otruti!” (t.j. da ti ne naškodi — u Vranju).

„Nemoj da te zakuka (ili: zaviče) kukavica!” (u Leskovcu).

„Kad je (t.j. kukavicu) pak gazdarica na tašće чује, onda joj se sir kvari” (Strmec kod Pregrade). Isto veruju i oko Bjelovara, veleći da se „sir crva” (ZbNŽ. I. 3). „Čuje li gospodarica da kukavica kuka, vele, da će joj postati sir crvljiv” (u Stupniku kraj Zagreba — I. 348). „Če gazdaricu kukavica fkani, sir je pōca” (u Loboru u Hrvatskoj — XXIII. 54).

„Ako kukavica sijača prevari na tašće, onda nema sreće u sijanju” (Božjakovina — I. 3).

„Тко је (t.j. kukavicu) prvi put чује, a ima novca u džepu, bit će sretan” (Rokovci kod Vinkovaca — ib.).

„Тко по prvi put na proljeće чује kukati kukavicu, a u isti trenutak vidi i kiticu (grančicu), na kojoj sjedi, neka otkine onu kiticu i neka je nosi uza se, ali da to nitko ne znade, pak će svaku stvar moći da proda lako i dobro” (Samobor — ZbNŽ. XIX. 211).

U tome smislu kažu i Rusi: „Kukuška kukuēt, — gore vješčuet” „Kukuška natoščak okukuēt, — ne k dobru.” „Kukuška letaet po derevnje, — k požaru” (Даль II. 550).

Kad ko na proleće prvi put чује kukavicu, neka tresne s novcima u džepu, imaće ih dosta preko cele godine. To veruju Rusi, Malorusi, Česi i Poljaci (cf. Даль ib.; Чубинский, Труды I. 60; Афанасьевъ III. 689; Kott V. 821; Majewski, Kuk. 21). U Poljaka ima čak i običaj da onaj, koji je prvi put чује, odmah počne da broji novce i na njeno se kukanje odziva sa rečima: „Jest pieniądz! Jest pieniądz!” i te će godine imati uvek šta da broji (Majewski ib.).

Kukavica kao ona koja gleda u budućnost i kojoj nije nepoznato, što je često čoveku sakriveno, vrši katkada ulogu glasnika, koji ljude direktno upozorava na ono što im se ima da dogodi ili im se već dogodilo, a njima je to nepoznato. To se naročito događa u narodnim pesmama i, s obzirom na tačku, na kojoj smo, spomenućemo kao primer bugarsku narodnu pesmu (ар. Стоиловъ, Кук. 85—86), gde se opisuje kako je kukavica doletela pred manastir i počela da kuka. Stari kaľuder poče da je tera, da mu ne budi kaľudēra. Ona mu na to progovara: „Tákom Bogá, star kaluger, — da ja nešъm kukuvica, — nego sъm Božia mákia, — Božia mákia — jabardžijka, — ot Bogá sъm dopratena, — če nadojde silna voskja, — da si plena manastir-o, — da zarobi gjačeta-ta!” U drugoj (Илиевъ 400), ustavivši se na brestu pred manastirom, doziva igumana: „Izljez’, izljez’, star igumen, — izgorje ti Sveta Gora”. Tako upozorava ona i dva brata čobana da im se stado razbeglo po planini, veleći im: „Stanъt’, stanъt’, du dva bratъ, — stadu vi sъ urinъlu, — pu plánini, pu rilini, — biz ofčar’, biz kuč’tъ” (ар. Стоиловъ, Кук. 85).

U maloruskim, poljskim i našim jugoslovenskim prolećnim narodnim pesmama kukavica se javlja kao ona koja budi domaćine i javlja im da su im se kobile oždrebile, ovce ojagnjile, krave otelile i dr. (Потєбня, Объяснения... 260—261).

U češkim narodnim pesmama često odvrća devojke da ne idu na vodu (Zibrť, Kuk. 35).

U jednoj maloruskoj pesmi moli mlada snaha da ne kuka rano u dubravi, jer sada nema ni oca ni majke nego samo svekra i svekrvu, koji će je, ako joj čuju glas, terati rano na posao (Головацкїй II. 680). U drugoj opet poziva devojka, neka joj ne budi majke u komori (II. 179).

c) Raspoloženje, bolest ili zdravlje.

„Kukavica kad se čuje na šće srce, stid će nekakav biti, te će se čovjek japrašiti i pužariti” (t.j. crveneti se — u Hercegovini — ZbNŽ. VI. 156).

„Kako je čovek raspoložen kad prvi put čuje kukavicu, takav će biti cele godine” (Милићевїћ, op. c. 98).

„Kad prvi put čuješ kukavicu, valja se prikrasti ka drvetu na kom kukavica kuka, otkinuti grančicu i zadenuti u kosu, te će kosa dobro rasti, ili čovek neće dremati (ib.).

„Koga kukavica omrsi (t.j. čuje kukavicu pre nego što je išta okusio izjutra), smrdeće mu usta preko cele godine” (ib.).

„Ko hoće da ga onoga ljeta groznica ne uhvati, neka nastoji da nade ljubičicu u rano proljeće i od nje izjede nekoliko peraca, ali svakako prije nego kukavica s proljeća zakuka, jer ako ona prije zakuka, nema mu od toga nikakve hasne” (Herceg-Bosna — ZbNŽ. VI. 298).

U Vojnom Križu veruju da će „tko je čuje na tašte, biti nešto kvaran”, a oko Požege da će biti „lahak cijelu godinu,” a po selima oko Zagreba „treba da tri puta podvikne i one godine ne će promuknuti” (I. 3).

Naš narod poznaje i „kukavičje (ili: kukavičine) suze” (Otočani, Valpovo). „Kad kukavica pjeva, suze joj — kažu — padaju na grančicu, dočim u Oblaju vele, da joj suze padaju na grane, kada kukajući plače (sr. gore pod „Prostonarodna etiologija o kukavici!”). Te suze su srebrnasto prelivajuća se jajašca od nekog lepira (ova neustriae), koji ih poreda poput prstena okolo grančice... Ako dijete hvata groznica, treba da se kroz suzu napije vode (Otočani, Valpovo, Toranj, Lepavina, Gradac kod Požege)... Kad cure nadu kukavičje suze, metnu ih na riblju kost i načine ukošnjak (Haarnadel), da kosa bolje raste (Oblaj). Kukavičinu suzu dobro je nositi oko vrata kao lijek od groznice” (Čigoč kod Siska — ZbNŽ. I. 4).

„Dobro je uzeti onoga drveta na kojem je kukavica stajala i kukala i od njega staviti u kosu da raste” (u Srbiji — Стоїловъ, Кук. 81).

Poljaci takode veruju da ko je čuje prvi put na tašte, da će biti slab preko cele godine. Ako dugo vremena kuka, te će godine biti raznih bolesti i stoka će crkavati. Tako isto, ako se oglasi podjesen, da nagovešta bolest (Majewski, Kuk. 23). U nekim mestima (isto u Poljskoj) kad krava oboli na paši, reče narod da ju je „kukavica zakukala” („tak kukawka na nią zakukala” — op. c. 21).

d) Porod i smrt.

Kao proročica poroda dolazi kukavica srazmerno retko, što je uostalom potpuno u skladu sa narodnom etiologijom o njenom poreklu. Donekle kao da se na neko takvo verovanje o njoj odnosi običaj u nekim kraje-

vima Rusije, da vade koren od „*kukavičjega grožda*“ (*orchis maculata*, ~ *latifolia*) pa ga tope u vodi i daju piti devojci ili momku. Po tome korenu pogađaju, da li će zbabna žena roditi muško ili žensko dete (Афанасьевъ, op. c. III. 294). A tako isto nagađaju žene iz njena kukanja, koliko će još imati dece (ib.). U nekakvu vezu sa rođenjem stavlja se kukavica u jednoj poljskoj narodnoj pesmi, koja se peva o krstitikama a namenjuje se porodilji, gde se kaže: „Siwa *zieziula kowala*, — o poloznicze pytala: — Ty, polozniczko niebogo, — coz cię tak duzo bolalo?“ (Majewski, Kuk. 12). Sova, koja je zbog sličnosti glasa sa kukavičnim u našem jeziku dobila ime *kukuvija*, poseduje, prema narodnom verovanju, proročki dar da pretkazuje rođenje, pa zato naš svet (u Gornjem primorju u Dalmaciji) o njoj veli: „Kad *kukuvijada* komu povri kuće počne pivat „*kukuvija!*“ unda mu je žena zbabina“ (ZbNŽ. XXIII. 214).

Naprotiv, kao tipično simbolična ptica tuge i žalosti, naročito u slovenskih naroda, nagovešta kukavica običnije smrt. I ovde, kao i drugde, pored njene pojave u celosti kao takove, rekao bih, da je tomu nagoveštanju smrti preko nje najviše potsticaja i asocijaciskog oslonca davao onaj njen stalno odmereni, pun tajanstvenosti i interjekcionom čovečjem uskliku za tugu blizu stojeći zôv: „ku-kul!“ što možemo da zaključujemo već iz toga, da priprost narod, kad već kukavicu dovodi u vezu sa pretskazanjem smrti, radi to najobičnije tako, da broji ono njeno „ku-ku!“ i iz broja tih odmerenih poklika zaključuje na broj godina života, čemu za potvrdu neka se poredi sledeće: „Oko Zagreba, u Srijemu i druguda paze, koliko je puta kukavica zakukala, kad je čuju prvi put. Pozorno se to sluša i broji, jer koliko je puta zakukala, toliko ćeš živjeti godina“ — (ZbNŽ. I. 3).

U Gabrovu u Južnoj Srbiji slušaju kukavičino kukanje i broje. „Koliko puta ko nabroji, onoliko će godina živeti.“ (Стоиловъ, op. c. 80).

Jednako verovanje nalazimo u Velikorusa i u Malorusa i u tome smislu ruski narod kaže: „Skol'ko raz kukuška natoščak kogo okukuet, stol'ko ljet žit.“ Ili: *Mnogo ljet (žit') kukuška babje nakukovala, da i obmanula*“ (Даль II. 550). Malorusi, kad je čuju, pitaju je: „Zozulja, zakukaj myni: skil'ky god budu žyty?“ (Чубинский, Труды I. 61; Афанасьевъ, op. c. III. 689).

Narod u Češkoj takode je pita: „Zozulenko, má ranenko, — pověz ty mně, za kolik let umřu?“ i pogađaju po broju kukanja. Ako odmah umukne, znak je da će onaj ko pita još te godine umreti (Máchal, O bohatyr. epose slov. 39, ap. Zíbrt, op. c. 29).

Poljaci veruju: „Ako neko s proleća prvi put čuje kukavicu, onoliko će godina živeti, koliko puta čuje da je zakukala.“ Ako kukavica nekomu na krovu tri puta zakuka ili tri puta obleti oko kuće i na svakom uglu zakuka, te će godine umreti gazda ili žena mu ili ko drugi od *ukučana*.“ Svako se njeno kukanje, t.j. jednokratni zôv uzima za jednu ili za deset godina, pa je pitaju: „Kukuleczko, panienczko — ze ziela i snieci, — powiedz mi, ile lat — do mojej śmierci?“ Ili: „Kukuleczko, panienczko z pięknej siersci, — powiedz — ze mi: ile lat do mojej śmierci?“ Ili: „Kukaweczka circi: — Ile lat do mojej śmierci?“ (Majewski, op. c. 23—24).

Slično pitaju kukavicu Novogrci: „Κοῦκο μου, πόσος χρόνος δε ζήσω?“ Francuzi: „Quants ans j'ai à vivre?“ Nemci: „Kuckuck, sag mir recht, wie viel Jahre ich leben soll?“ (ap. Zíbrt, op. c. I. 29, Стоиловъ, op. c. 81).

Dalje: „Kad ti je *bolesnik* u kući, nemoj da ti kukavica povr' kuće kuka, ni pas u dvoru zavije, ni gavran priko kuće priliće: *mrtac* ti je u

kući pri vrimena." „Kukavica kad navije, zli bilizi, učitaju, da će umrit kogod u plemenu" (Poljica u Dalm. — ZbNŽ. X. 88; 283).

„Kad tko sanja, da kuka kukavica, bit će u selu mlada udovica" (Lipovo Polje u Lici — XVI. 155).

„Nad čijom kućom zakuka kukavica, neko će mu od ukućana naskoro umreti" (u Srbiji i u Bugarskoj — Krauss, Sitte... 50; Стоиловъ, op. c. 83).

„Ko ujutru na tašte pođe u polje da ore pa čuje kukavicu, drugoga proleća ni oranja dočekati neće" (u Poljskoj — Majewski, op. c. 24).

U Crvenoj Rusiji veruju da, ako neko u snu vidi da mu je kukavica iz kuće izletela, doskora će mu umreti žena, ako je oženjen, ili, ako je veren, verenica (ib.).

e) Bračnu sreću.

Kao nekadašnjoj verenici utiču joj se naročito devojke s molbom da im kaže, kad će se udati, a ona im kukanjem odgovara.

U Malorusa, Čeha i Poljaka pitaju devojke kukavicu za koga će se udati i poznaju po kukanju, koliko će godina još ostati neudate. Čutanje znači da će se udati još te godine (Zibri, Kuk. 29—30); u Poljaka i to, da će verenik odn. verenica te godine umreti, ili da će devojka ostati usede-lica (Majewski, op. c. 22). Iz pripovedanja mi je poznato da u to veruju i naše seoske devojke u Lici i u Gorskom Kotaru, a jamačno i drugde. Devojke tom prilikom izgovaraju, obično u pesmi, izvesne formule, na pr. u Češkoj: „Zezulenko, má panenka, pověz ty mi pravdu pravdivu, za kolik roku se vdám? Až najdu zelenu sukničku, tož ti ju dám!" (Bartoš, Deti, ap. Kott. VII. 1172). U Poljskoj: „Oj zieziula, — ile lat do mego wesela?" „Kukuleczko, panienczko ze ziela, — powiedz — ze mi, ile lat do mego wesela?" „Kukaweczko panienczko — z paproci i ziela, — powiedz mi, ile lat — do mego wesela?" (Majewski, op. c. 22).

Za proročicu bračne sreće drže je takode u Francuskoj, Portugalu i u Finskoj. Finsko devojče, kad ugleda kukavicu, pita je slično kao što smo videli da je pitaju slovenske devojke, veleći joj: „O srebrena ptico kukavico, — da te čujem, istinu mi kaži: — hoću l' dugo bez findilja stati, — hoću l' mlada jošte devovati?" (Böckel, op. c. 248).

U nekim krajevima Srbije ima običaj da devojka, kad na Đurdevdan čuje kukavicu, privuče se drvetu, na kojem kukavica stoji, oguli od njega komad kore, probuši ga i kroz tu rupicu pogleda u kukavicu i govori: „Kukavico, kao što ti kukaš, tako da kukaju za mnom momci!" To parče kore posle treba da nosi uvek sa sobom i da kroza nj pogleda momke, koje voli. Kažu, da je vrlo teško privući se drvetu, a da kukavica ne primeti i ne odleti" (Срп. Етн. 36. XIV. 61—62).

„Na kom se mestu zatečeš, kad prvi put čuješ njenu kuknjavu, valja izvaditi malo zemlje ispod desne noge i metnuti pod glavu, pa će ti na snu doći suđenica kojom ćeš se oženiti, ili devojci suđenik za koga će se udati" (Милићевић, op. c. 98; Krauss, Вајагић Alile's Glück und Grab 12).

U Rurčosu u Bugarskoj, kad devojke u proleće čuju kukavicu, prevrnu kamen i, ako je pod njim crv, udaće se za čobana, ako buba — za ribara, ako skakavac — za orača, sama zemlja — za neimara. To isto rade kad ugledaju prvu lastu (Стоиловъ, op. c. 81).

Ako devojka idući na vodu prvi put čuje kukavicu i nosi prazno vedro, te joj se godine ne treba nadati sreći; ako ide sa punim vedrom, to će joj se ispuniti sve što misli i želi; ide li nemajući ništa u rukama, to će joj se udaja odgoditi za onoliko godina, koliko je kukavica zakukala puta (u Poljskoj — Majewski, op. c. 23).

U Francuskoj prosti narod takode dovodi kukavicu u vezu sa bračnom srećom, kao na pr. u Gaskoniji kad svatovi mladoženji vragolasto pripevaju: „Mladoženja pazi da ti ne bi — jedna ptica povrh glave sela; — to je ptica daleko poznata, — kukavica što sproleća peva” (Böckel, op. c. 248). U Aranšenu pevaju opet ovako: „Hoćeš li se ženit, momče mlado, — ne ženi se u maju mesecu, — video sam pticu kukavicu” (op. c. 249).

Kukavica dolazi nesamo kao objekat čovekova opažanja, iz kojega on, prema svojem subjektivnom osećanju i raspoloženju, izvodi zaključke i nagadanja o svojoj sudbini, nego ona često nastupa i kao aktivan činilac u stvarima čovečjeg udesa, što se naročito dešava u životu zaljubljenih duša ili u odnosima roditelja prema deci i obrnuto, čemu nalazimo potvrde u opisima tih životnih momenata osobito u prstonardnoj poeziji kao oblasti, gde se najvernije ogleda antropomorfski odn. antropopatski nastrojena prstonarodna duša.

Tako nam južnoruska pesma pretstavlja kukavicu kao pomagačicu i posrednicu između drage i dragoga iznoseći, kako se ona s njima razgovara. Mladić naime prvi pita kukavicu: „Oj, ti siva *zazulen'ko*, — vysoko ljetaeš', — povjež' menje ščiru pravdu, — gde ljubku vidaeš'?” A kukavica mu odgovara: „Povjem' ja ščiru pravdu, — smutau, neveselu, — a vže tvoju fajnu ljubku — do sljubu povelj” (Головацкий, III. 173). U drugoj se opet pesmi razgovara zaljubljena devojka i kukavica. Devojka je pita: „Oj siven'ka *zazulen'ko*, vysoko ljetaeš', — ta vpovjež' mi, *zazulen'ko*, de ljubka vidaeš'?” Kukavica odgovara: „Oj vidaju, taž' vidaju, sedit nad vodoju, — proterae očenjata hustočkov rjaboju” (II. 315). Ili: „*Zazulečko*, sivilučko, vysoko ljetaeš', — iskaži ž'mi vjernu pravdu, de z ljubkom buvaeš'?” A ona: „Oj buvaju ta vidaju na širokom polje, — vygravae v sopjeločku z golubymi voly” (ib.).

U našoj narodnoj pesmi pita Markova majka kukavicu, da li je videla njena sina Marka, a kukavica joj kaže da je bio u Ugarskoj zemlji (Стоиловъ, op. c. 85). Prema jednoj bosanskoj muhamedanskoj pesmi, dolazi kukavica na grob age Bajagića i pita ga, da li mu je teška zemlja na grudima; da li se navikao u novoj kući; je li mu mrzlo kamenje pod glavom i t.d., a Bajagić je nagovara da ide do njegovih dvora i vidi kako njegovi kod kuće. Kukavica ga posluša i, kad se pred dvorima oglasila, izade Mustafaginica i pita je: „Bog ubio, *kukavico* sinja! — jera kukaš na bijelu kulu — i sred zime, kad ti vakta nije? — Ti mi kobiš' agu Mustafagu — i djevera gojena Halila, — i Omera sina jedinika?” — Kukavica joj odgovara, neka se primiri, ona ne nagoveštava nikakva zla, nego dolazi zato jer ju je poslao Bajagić (Krauss, Bajagić... 25—26).

U maloruskoj pesmi javlja ona majci tužnu sudbinu njena sina (Афанасьевъ III. 509). Devojka, bolna, moli je da javi njenom dragomu da će skoro umreti (mrus. — Zibr, op. c. II. 187). Ženi javlja muževljevu smrt (Nar. pjes. Mat. Hrv. V. 58). Mladome kozaku prorije da neće doći do ljubljene Marisenjke (Головацкий I. 112). Devojci otkriva neveru njena dragoga (devojka ponavlja kukavičine reči: „*Zakukala zazulen'ka*, — kukala v'na bjela: — Inšu milu ljubku maeš', ja sama vidjela...”) (III. 385). Momak devojci, koja ga pita, ko će se s njim razgovarati noću, kad otide daleko od nje, odgovara: „Oj e v polju siva *zazulen'ka*, — to ž'ta bude moja rozmovon'ka (III. 153). Kad je dragi otišao u dalek kraj, zaželje ga se draga pa moli kukavicu: „*Zazulečko*, *kukulečko*, *pozyč'-ko* mi krylec', — naj poleču vodvjedati, de moj čornobrivec'!” (II. 265). Ili je moli da joj kaže istinu, hoće li se sastati sa svojim dragim i ugledati

njegove oči: „Kovaj, kovaj, zozulen'ko, ot rana do noći, — ta skaži mi či obaču milen'kogo oči? — Bodaj že ty, zozulen'ko, sem' ljet ne kovala, — ščo ty menje moloden'koj pravdu ne skazala” (II. 769).

Sirotno devojče, oplakujući mrtva oca, kaže, kako će ona, kad u proleće procvetaju bašte i kukavice prokukaju, pitati kukavicu (mrus.): „Či ne bačila ž ti, zozulen'ko — mogo batku ridnago?” (Афанасьевъ I. 225). Mati, na rastanku sa ljubljenim detetom, ovako mu uputstvo daje (lit.): „A kad čuješ kukavicu da se tiho glasi, — pomislićeš to je majke — žalba i uzdasi” (Böckel, op. c. 249).

Lila Maričić nad mrtvom lepotom devojkom, u pustoj želji da bi joj makar kakvu uslugu više mogao da učini, ne zna nego da usklikne: „Kukavice, ti je rano budi, — lastavice, ti joj izvor nađi” (Срп. Етн. 36. XIV 207). Drugi je ljubavnik naprotiv preklinje: „Kukavico, rano je ne budi, — neka s mirom u zemlji počiva (Бук, Нар. пјес. III. 521).

Na sâm pogled kukavice, koja je sama ukleta, otkida se devojci, koja se oseća takođe nesrećnom, sam od sebe vapaj, gde upoređuje sebe sa kukavicom, na pr. (mrus.): „Oj sivaja zazulen'ka, oj sivaja siva: — Oj ty odin, a ja druga, v svjetje neščasliva!” (Головацкии III. 472). Kašto joj samo njeno kukanje povređuje bol pa je moli (rus): „Kukavico, nemoj uzdisati, — ne kukaj mi tako žalostivo, — ta meni je tužno i onako — srce puno bola i ranjeno” (Böckel, op. c. 249); mrus: „Siva zozulen'ko, — ne kuj žalibnen'-ko!” (Гринченко, Слов. II. 177). Drugi put joj naprotiv kukavičino kukanje kao da ublažuje bol i moli je: „Zaspjevaj mi, zozulen'ko: ku! — zaspjevaj mi horoš'en'-ko, ked' ty spjevaš', maj mi legko, — kuku, kuku, ku!” (Головацкии III. 346), što se podudara s molbom, upravljenom kukavici u jednoj finskoj narodnoj pesmi, koja glasi: „Čudna ptico, zlatna kukavico, — ded zapevaj pesmu radosnicu, — da se hladne razigraju grudi” (Böckel, op. c. 247).

9. SEMANTIKA KUKAVICE.

Da je *kukavica*, koja je svojom pojavom u tolikoj meri i tako živo zaokupljala i još uvek zaokuplja fantaziju prostoga naroda, ostavila vidnih tragova i u jeziku, tomu često najpouzdanijemu čuvaru i svedoku kulturno-socijalnog života i stvaranja i psihološkog događanja u prošlosti, to je samo po sebi razumljivo. Pod tim tragovima razumevaju se naime oni različni izrazi, gde *ime kukavice* ili *reči* od toga imena *izvedene*, ili na opo-našanju kukavičina prirodnoga glasa načinjene, služe za oznaku čeljadi sa izvesnim osobinama, ili za oznaku izvesnih čovečjih svojstava i delovanja. Nego, kako predmet i pojava, o kojoj govorimo, nije ni danas izgubila od svoje životne svežine i aktuelnosti, naročito ako uzmemo psihologiju sa životnim miljeom onoga današnjega čoveka, koji se još uvek nije mnogo udaljio od prirode, nego živi s njome u tesnoj vezi, to ćemo kod navođenja takovih izražaja pokušati da ujedno iznesemo ukratko i njihovo psihologisko tumačenje.

Slike i pričanja o kukavici nikle su u duši priprosta čoveka, dakle u sredini u kojoj niču i prvi počeci svake kulture uopće. Kad se pak radi o izučavanju geneze i prve evolucije jednoga takvoga jezičko-psihološkoga problema, kao što je upoređivanje čoveka sa kukavicom, a koji je usko vezan sa životom, i to sa duševnim osećanjem u životu čoveka primitivna, onda je najprirodnije da u tu svrhu upotrebimo najpre onu oblast, gde se to prstonarono osećanje nekako spontano i bez usiljenosti izlaže, što napose važi za ovaj naš slučaj, koji i onako u celosti na sebi nosi

pesničko-psihološki karakter, a to je prstonarodna poezija. Pretstavljjanje kukavice kao setre, majke i žene, koja plače (kuka) za dragim pokojnikom, nije moglo putem asocijacije ništa prirodnije ni pre da u pesmi izazove nego usporedbu tugujuće žene sa kukavicom, odnosno, u jačem i življem isticanju njihove međusobne sličnosti, pridevanje imena kukavice takvom ženskom čeljadetu i stavljanje kukavičina prirodnoga glasa u usta njoj, koja tuži i jadikuje. Takvih upoređenja, odnosno metaforičkih izražaja, puna je cela naročito naša jugoslovenska narodna pesma, odakle su onda ti izražaji, kašto nepromenjeni a kašto sa izvesnim izmenama i širim adaptacijama prešli i u obični narodni govor. Mi ćemo ovde uzeti ime kukavice zajedno sa njenim prirodnim glasom, odakle je ono i postalo, pa ćemo da damo sliku života te reči najpre u gore navedenom smislu, a onda druga njena značenja, kao i značenja reči, koje su od nje izvedene s aluzijom sad na jednu sad na drugu kukavičinu prirodnu osobinu, i koje su, kao takove, sa većim ili manjim potsećanjem prispele i ušle u živi jezički organizam.

a) *Ucveljeno se čeljade upoređuje sa kukavicom i naziva njenim imenom sa pomišlju na predanje o kukavici da je ona unesrećena i ožalošćena majka, setra ili ljuba* (otuda joj u našim narodnim pesmama stalan epitet, pored *sinja*, i *crna*). *Bliži poticaj i povod* (tertium comparationis) *asocijaciji — glas*.

„Zakukaše do tri kukavice: ... koja kuka, nikad ne prestaje, — to je jadna Jovanova majka. — Koja kuka jutrom i večerom, — to je tužna Jovanova seja. — Koja kuka, kad joj na um padne, — to je mlada Jovanova ljuba” (Бык, Нар. пјес. I. 430).

„Zakukala crna kukavica, — kad joj roka ni vremena nema, — po Božiću o Savinu danu — u tvrdome gradu Nikšićkome. — Ono nije crna kukavica — no je majka Beke Turčinova: — Skoro joj je Beka poginuo” (Огледало срп. 185). Slično u Milutinovića: „Zakukala kukavica crna — usred zime, kad joj nije vrime, — po Božiću o Jovanju danu. — To ne bila crna kukavica, — nego majka od Kladuše Muja, — ona kuka, jest joj za nevolju” (Пјеванија 211). U Kačića: „Kukala je crna kukavica — usrid zime kad joj nije vrime. — Nije ono crna kukavica, — već je ono Jačinta gospoja” (Razgovor 41). Oni (t.j. sinovi) pred dvore, „al’ u dvoru kuka kukavica. — To ne bila sinja kukavica, — veće njina ostarila majka” (Бык, Нар. пјес. III. 42).

„Postaće ti majka kukavica, — ostaće ti ljuba udovica” (IV. 233). „Ostala ti majka kukavica” (Оглед. срп. 95). „Što j’ danica krvava ižljegla, — to ćeš stara ostat kukavica” (Бык, Нар. пјес. III. 223).

„Ne ostavljaj devet sestrenica, — svijeh devet mladih kukavica” (II. 510). „Zakukaše (t.j. žene) kano kukavice” (II. 42). „Što će ova crna kukavica?” — govori udovica u žalbi za mužem (V. 106). „A kad došla u bele dvorove, — ona tuži kano kukavica, — a previja kano lastavica” (I 212). „Da ostane devet udovica, — da zakuka devet kukavica (IV. 15). „Kad to začu gospoda Milica, — procviljela kao kukavica” (IV. 208). „Ona kuka kano kukavica, — a uzdiše kano udovica” (I. 256). „Već m’ostavi mladu bez zakletve, — da ti kukam kao kukavica, — da prevrćem kao lastavica” (II. 209). „Sestri ona crnu kukavicu, — te kukaše kano kukavice, — prevrtaše kano lastavice” (Бисер I. 33). „Što učinje vele jade mladoj tvojoj kukavici (udovica za mužem), — kojojzi si vjeru dao da je nećeš ostaviti?” (Бык, Нар. пјес. I. 94).

U prozi: „Žena mu prenamažući se odgovori: „Kuku meni kukavici! evo ga (muža) u kući gde leži mrtav” (Нар. прип. 215). Hitaj, kukavice srna, doma (Љубиша, Прип. 247). „То сам kukavica na zelenoj grančici krila” (228).

Kao subjekat dolazi kašto i muško čeljade: „A što kuka tica kukavica, — ono jeste proto Milutine” (Бук, Нар. пјес. IV. 177). „Kuka kralju kano kukavica: — Jo Kaica, moje čedo drago” (II. 489). „Tad zakuka sinja kukavica — usred zime, kad joj roka nije; — to ne bila sinja kukavica, — već to bio Vučićević Pero” (IV. 2—3).

Koliko sam mogao da konstatujem iz izvora, što sam ih imao pri ruci, upotreba imena kukavice u gornjemu smislu nije tako popularna u prostonarodnoj poeziji drugih Slovena kao u našim jugoslovenskim pesmama. Od primera, na koje sam naišao a koji bi ovamo spadali, navodim sledeće: polj. „Moja matenka, moja rodzona, — tak placze i czuje, — jako kukulka, jako kukulka — w zielonym gaju kuje” — govori u pesmi kći na odlasku iz majčinih dvora, kad je majka udarila u plač (Majewski, op. c. 12). O duboko ožalošćenom mladiću takođe se peva: „Siedzi sokół na topoli — placze Jasienko w niewoli. — I tak żalownie kuka, — jako kukulka, — jako kukulka — w zielony gaiku kuka” (14). Devojka što plače i tuži dobija u ruskoj narodnoj pesmi ime kokuška i dem. kokušec’ka (Жив. Стар. XIII. 382). Daleko u tuđini odmamljena i tamo od nevernoga dragoga ostavljena devojka uspoređuje se sa kukavicom, kojoj je jastreb porušio gnezdo (Schalfejew, Volksdichtung Kolcovs 16). Uobičajeno poređivanje rastuženog ženskog čeljadeta sa kukavicom u Rusa razabira se i iz toga, da se u njih u poslovičnom govoru žena naziva „noćnom kukavicom”: „Noćnaja kukuška — dennuju perekukuet.” Tako o ženi kažu i Bugari: „Žena-ta e noštna kukuvica” (Даль, Геровъ s. v.).

Slično gore navedenim primerima u našoj narodnoj pesmi, da se tugujuće žensko čeljade upoređuje sa kukavicom u formi tzv. „poričućeg psihološkog paralelizma”, nalazimo analognu pojavu i u ruskoj narodnoj poeziji. Na žalosno jecanje i plač rastužene devojke iznosi se najpre tvrdnja da to kuka kukavica, a onda se odricanjem te tvrdnje objašnjava prava istina: „... ne kukušec’ka vo syrom boru — žalobnehon’ko vskukovala: — A moloduška v svetlom teremu — tjaželehon’ko prostonala” (Веселовский, Поэтика I. 534. Malorusku paralelu vidi u časopisu „Aus fremden Zungen I. 263 i u ZVVK. XII. 15). Karakter takvog jednog paralelizma ođaje i izražaj što ga je zabeležio Dal’: „Ne kukuška kukuet, a žena gorjuet” (Слов. II. 550).

b) *Оронашање kukavičina prirodnoga glasa dobija u jeziku značenje uzvika čovečje tuge i njegova duševnog bola. Повод је асоцијацији, вероватно, помисао као горе (под а)), подупрта монотонošћу самога зова, који се приближава човечјем артикулiranом узвику.*

U pesmi: „I salomi krila braći? — kuku brate! — Kad ti dode na temelju, — sestri kuku!” (Бук, Нар. пјес. V. 89). „No kad čuše zauhnuše uh ti u dom! — da si nama preminuo, — triput kuku!” (Жив. и об. 198). „Pa pomagat u glas prionule: „Kuku! ljudi, u zo čas vi bilo!” (Martić, Osvetnici I. 41). „Kuku, dive, evo Jovan ljudi!” (Бук. Нар. пјес. II. 37). „Kuku mene i srcu mojemu!” (IV. 452). „A turske su bule zakukale: — „Kuku nama jutros i do vijek” (IV. 116). „Kuku njojzi, ako ne vjeroval!” (Горски Вијенац 31).

U prozi: „Ko se ne muči u mladosti, kuku mu u starosti (Бук, Посл. 154) „Kuku samu i na vaganu” (Богишић, Зб. 4). „Kuku mu kući koja ga

ima!" (Врчевић, Нар. прип. 172). „Blago onome ko dava, a kuku ko izgleda" (Вук, Посл. 16). „Ni blago da dođe ni kuku da ne dođe." U Bugara „kuku" znači 'ništa': „Ne mu reče ni kuku (= ni slova — Геровъ II. 429).

c) *Izvedene reči. Glagoli:* sh. *kukati* 'clamo cu cu' (o kukavici), *zaku-kati*, pf. 'isto'; fig. o čeljadetu, (intr.) 'naricati, tužiti, jadikovati'. U poeziji: „Muči šcerce, u jadu kukala!" (Вук. Нар. пјес. I. 466). „Ona kuka Mari čelo glave" (I. 553). „Osta Vilip nogom kopajući, — a ljuba mu mlada kukajući" (II. 355). „Ona trči svome gospodaru — kukajući i lice grdeći" (II. 16). „Nit mu kuka pri opijelu majka" (Martić, Osvetnici 2. 25). „A ja sine, kukam na garištu" (2. 267). „Kuka ćaća, a jauče majka" (446). U formi kletve: „Neka bježi, kukala tu majka!" (Вук, Нар. пјес. IV. 365). „Oj serdare, kukala ti majka!" (Милутиновић, Пјев. 210). U prozi: „Тако u jadu ne kukala!" (Вук, Посл. 311). „Žena kuka u vas glas" (Љубиша, Прип. 201). *Kukovati* = tužiti: „S junakom je bolje kukovati, — nego s rđom pilav pirovati" (Ak. Rj. V. 761).

Prelazno: 'oplakivati koga'. U poeziji: „Kuka majka svog jedinka sina" Вук, Нар. пјес. херц. 91). „Brata kuka, ovako govori" (63). „A ljuba mu plačem selo gluši, — svoga živa kukajući druga" (Martić, Osvetnici 1. 69). „Mene moja neće kukat majka" (2.70). „Boj se bio i padale glave, — ne pita se koga kuka majka" (7.54). „Što m' ovako jednu ucvijeli, — da ja kukam sreću od napretka, — od napretka, — od srca svojega!" (Вук, Ковъ. 101). „Jer si ovo dočekala, — ta ti kukaš sreću tvoju od napretka, — od srčana srca tvoga." U prozi: „Pa potrči k majci kukajući svog oca" (Врчевић, Нар. прип. 9). „Ако ме kukaš, a 'no me žali" (Богишић, Зборник 588).

bug. *kukam*, i. 'izgovaram „kuku", oponašam kukavicu'; tr. 'živim usamljen, kukam, jadikujem'; *kukuvam* 'živim usamljen, kukam'; *zakukam*, pf. 'zakukati'. Por. kletvu: „Zakukal da zakukaš!"

slov. *kúkati* 'schreien wie der Kuckuck'; fig. 'biti žalostan, smućen'.

rus. *skučát* 'biti žalostan' čeznuti za čim'; — po rođinje 'čeznuti za domovinom'; — čjem = trpeti što, biti bolan, žalostan radi čega'.

češ. *kukati, kukávati* — o kukavici i fig. 'tužiti, naricati'; *kuknati* 'jadati se'.

polj. *kukać, češće kukawać* 'žaliti, naricati'; — się, refl. 'kriti se, samovati'.

Imenice: sh. *kukanje* 'ululatus': „Kad je došla u bijele dvore, — začu lelek i začu kukanje, — staru majku Jova kukajući" (Вук, Нар. пјес. херц. 91). „I zahuči zemlja od kukanja" (Гор. Вијен. 45); *kùkanja* = isto (usamljeno): „Prepade se i pomisli da umrije, i otada je kukanja i lelekanja za majkom" (Врчевић, Нар. прип. 54); *kukandžija* (sa tur. past.) = isto: „Stane ga kukandžija i romagnjavina" (Срб. далм. Мараз. 1868. 58); *kùknjava* 'eiulatio': „Kuknjava i lelek stane svijeh Misiraca" (Даничић, Прип. из ст. и нов. зав. 42); *kùknjavina*, augm. od *kùknjava* (usamljeno, i to o životinjama): „Stoji buka nejakih telaca, — stoji bleka malenih janjaca, kùknjavina starijeh majaka" (Ak. Rj. s. v.); *kùkuvijest* (od kuku i vijest) = 'tužna, žalosna vest': „Izišla pripovijes, iznijela kukuvijes, pa došla listina, da nije istina" (od usta do usta došao je zao glas, po svoj prilici o morskome putniku, a zatim je došlo pismo po kome se zna da nije glas istinit — u Dubrovniku — Ak. Rj. V. 767); slov. *kukava* 'usamljeno, nenastanjeno, pusto mesto': Na povelje božje brdo po kukavah skriti pokoro delali" (Pleteršnik I. 485); bug. *kukanje, kukuvanje* 'ululatus'; čes.

kuknavost 'klagendes, murrendes Wesen'; rus. *skúka* 'zlovolja, nera-spoloženje'.

Pridevi, prilozi: sh. *kukav* 'bedan, neznatan, ništavan'; „Za ona tri *kukava šolda*“ (u Dalm.); slov. *kukav, kukast* 'žalostan, turoban'; pril. *kukasto* 'žalosno, tužno'; *kukasto* gledati; češ. *kuknavy* 'klagend, murrend'; *kuknave*, adv. 'klagend'; rus. *skučnyj* 'žalostan, dij. *kučno*, adv. 'bange'.

Kukavica se zamišlja kao biće, koje proriče i nagoveštava nesreću (ad 8 b)):

rus. *kukuška* 'čeljade što nagovešta nesreću, zao prorok'; *kukovat', kokovat'* = 'kukati kao k.', fig. 'nagoveštati zlo, nesreću'. Odatle poslovice: „Horošo *kukúeš*, da na svoju b golovu“. „Skol'ko ni *kukovat'*, a k zimje otletat!“ (Даль II. 551). Na osnovu te pomisli o kukavici došlo je dalje u nemačkom do pretstave: *kukavica* = 'davo', otuda kletve: „Zum Kuckuck!“ „Hol dich der Kuckuck!“ „Scher dich zum Kuckuck!“ „Das weiss der Kuckuck!“ (Riegler, Das Tier im Spiegel der Sprache 128).

Monotono dozivanje odn. oglašavanje kukavice ogleda se u jeziku kao brbljanje, dosadivanje, ludo govorenje i sl, kašto i kao laskanje zabavljanje.

Rusi na pr. o čoveku glupu kažu: „*Bez pamjativ čto kukuška* (Даль II. 550). Dalje, u ruskom *kukuška* znači: 'uludo bačena reč': „Za *kukušku b'jut* v makušku“ (ib.); *zezjunit', zozúlit'* 'ponavljati jedno isto, dosadivati komu brbljanjem' (I. 1687); *skučit'* 'neprestano brbljati'; dij. *kučit'sja komu* = 'uporno i bez prestanka koga što moliti'; *dokúka* 'dosadivanje, brbljava nametljivost'; *dokučnyj, skučnyj* 'dosadan'; *kukovat'sja* 'dodvo-ravati se, laskati'; 'zabavljati se, veseliti se' (II. 551); mrus. *skuka* 'dosa-divanje'; *kúčiti, dokučáti*, 'dosadivati brbljanjem': *meni sja kučit'* = do-sadno mi je'; češ. *kukati, kukávati* fig. 1) 'nagovarati, svetovati': „Porád mu do uši *kukal*, až ho poslechl“ (Kott. VI. 768); 2) 'psovati, grditi, sva-dati se': „Muž vždy *kuká*, kváče a bouri“ (I. 839); slov. *skúčati, skučim* 'ächzen, winseln'. Berneker (EW. I. 639) stavlja ovamo i sh. *skúčiti, skúčim* 'zusetzen, in die Enge treiben', iako je za me verovatnije da se ovaj sh. glagol, s obzirom na pomenuto značenje, bar prema današnjem jezič-kom osećanju, kreće više u sferi baze *kúka* = 'zavoj' prema: *dokučiti* (nesamo fizički nego i u duševnom pogledu!), *prikučiti* i t. d. polj. *kukulka* fig. 'uporno, tvrdoglavo čeljade'; *dokuczyć, dokuczać* 'jemd. zusetzen, plagen, peinigend'; *dokuczliwy* 'osetljiv, bolan, dosadan'. Por. analogno u engl.: „He repeats the cuckoo-song“ = 'on uvek jednu te istu pesmu!' (o dosadnom brbljivcu). „To sing like a cuckoo“ = pevati kao kukavica, t. j. loše, dosadno, zlo pevati; tal. *cucco* 'kukavica', fig. luda, lud čovek'; *cuculiare* 'koješta ludo brbljati' (Riegler, op. c. 128).

Jugosloveni upotrebljavaju dalje i u poeziji i u običnom govoru reč „*kukavica*“ u značenju 'homo iners, ignavus, imbellis', i to najverovatnije sa pomišlju na njena prirodna loša svojstva, kao lenost da savija гнездо, nemarnost za mladima, bežanje pred drugim pticama, kojima podmeće jaja i sl. To se može da zaključi već iz toga, što *kukavica* = 'nevaljao čovek, rđa' dolazi u sh. najčešće kao suprotno prema 'junak' i onda skoro isto što fr. *lâche*, tal. *vigliacco*, nem. *Memme*' (Ak. Rj. V. 757). Por.: „Ve-likaši, grdne *kukavice*, — postadoše roda izdajice“ (Гор. Вијен. 9). „Turci njemu neveselo vele: — Ali-pašo, *sinja kukavico!*“ (Бук, Нар. нјес. IV. 272). „Jer ne znaju klina zaoštriti, — *kukavice* pak se svaki priti“ (Reljko-vić, Satir 16). „Što će ova *sinja kukavica!* (govori žena o mužu) — da

otrujem mojega devera" (Бык, Нар. нјес. II. 627). „Ti si tić od kukavice! — reku u Crnoj Gori kakvoj rdi kad se junači (Посл. 317).

Slabost i nemoć praćene su u duševnom životu obično osećajem žaljenja; a, jesu li ti defekti u nekoga nastali njegovom sopstvenom krivicom, k tome da se odaju tragovi i njegova svesnog pristajanja ili privođenja tim defektima, mesto žaljenja, nastupa više prezir. Takva interpretacija gore pomenutih loših svojstava u kukavice u prostonarodnoj antropopatskoj disponovanoj psihologiji učinila je, da se u jeziku *ime kukavice* ili reči od toga izvedene dovode u vezu i stavljaju za oznaku nekojih gore istaknutih nesimpatičnih osećajnih pojmova i duševnih raspoloženja, na pr. sh. *kukav* (onaj za kojim se kuka) 'jadan, bedan, nesrećan' (najčešće o čeljadetu, ali se može kazati i o životinji i o drugome čemu, kao što smo maločas videli): „Znam ja *kukava kukavica!*" (Бык, Пј. 323). „On *kukav* bez oružja ne može ništa". „*Kukavi* pas lovački cio dan zeca tira i sasvim umoran jedva ga ufati." „Jesu na krvavu kasapnicu određeni (volovi), *kukava* im indi njihova *debljina*" (Ak. Rj. V. 756); *kukavan* = 'jadan': „*Ode kukavna baka* put carevih dvora." „*Tu kukavnu večeru* počmu ova dvojica večerati" (ib.). „*O kukavno srpstvo* ugašeno!" (Гор. Вијен. 2); *kukavno*, adv. = 'jadno, nevoljno': „Moram ovako *kukavno* živeti." „*Kukavno* i nevoljno živim" (Ak. Rj. ib.); *kukâvstvo* 'osobina čeljadeta što je „kukavica": „*To kukavstvo* tajila bi vila" (Martić, Osvetnici 5.37); *kukâvština* = 'kukavstvo': „Da se dignem nad svaku *kukavštinu*" (Pavlinović, Rad 6). „Dalje od sanjarija... dalje od *kukavština*" (Razl. spisi 29); *kukavičluk* (sa tur. nast. — luk = isto: „*To je kukavičluk.*" „*To'e* od tebe, moj b'rte, pravi *kukavičluk*" (u Lici). „I to bio neki *kukavičluk*, a šta više od mene" (cit. Ak. Rj. V. 758); *kukavac*¹⁾ 'miser, jadnik': „Ne budali, *kukavče*" (Обрадовић, Басне 285). „Ovaj *kukavac* psuje vaše veličanstvo" (Reljković, Sabr.). „Šta ćeš sad, *kukavče moj?*" (kad koga žale — u Dobroselu i u zagorskoj Dalmaciji. — Ak. Rj. V. 756); *kukavičak* kao dem. od *kukavac*: „Šta ćete na tom *kukavičku?*" (758); *kukâvelj* — kaže se *kukavnu* i nemoćnu čoveku: „U što si se ti upleo, *kukavelju* moj!" „O moj žalosni *kukavelju*, pa se ti ženiš!" (756); *kukâveljica* prema m. „*kukavelj*": „Kako se ona prežalosna *kukaveljica* smije udati?" (ib.); *kukavički*, adj. i adv. 'koji pripada kukavici, što se pristoji kukavici: „Pokazao bi malodušnost i *kukavičku* slabost." „Svoju nemoć i nerad *kukavički* traže da pravdaju tim izdajničkim izrekama." „Vama se ja ne ne čudim, već se čudim Filipović na glasu bezima, — *kukavički* de su se predali." „Turci Bošnjaci, ne hoteći *kukavički* ustupiti Bosne, spremahu se na krvav otpor" (cit. Ak. Rj. s. v.).

Omalovažavanje *kukavice* u našem narodu razabira se i iz poslovice, u kojima ona dolazi kao *kontrast* idealnomu sokolu, na pr.: „Ko nema *sokola* i *kukavici* se veseli" (Бык, Нар. посл. 149). „Bolje je *kukavicu* u ruci no *sokola* u planini (imati — 24). Rusi joj opet suprotstavljaju *jastreba*: „Vymjenjal *kukušku* na *jastreba*" — kažu oni o nekome ko je učinio rđav izbor (Даль II. 550).

Neprirodan put, kojim se *kukavica* služi da dođe do potomstva, neprijatno utiče na čoveka, koji je ostao veran prirodnim zakonima, pa joj

¹⁾ Po Budmanovu mišljenju (Ak. Rj. V. 756) ova je imenica izvedena od adj. *kukav* dodatkom nast. — *ьсь* za razliku od *kukavac* = 'kukavičji mužjak', ali se može isto tako dobro uzeti za osnovu asocijaciji i potonji pojam, naime 'kukavičji mužjak', što uostalom potvrđuje i primer u Vukovu rečniku: „Što ću *kukavac sinji!*" gde stalni epitet „*sinji*" aludira na pojam 'kukavičji mužjak' analogno „*sinja kukavica*".

zato on tu osobinu i u jeziku dovodi uvek u vezu s onim, što mu je u životu naročito nesimpatično. Tako će se na pr. naši Crnogorci o arbanaškoj deci, koja neće da govore jugoslovenski, reći da su „*kukavčići*“: „*Kukavčići* što se od njih (Arbanasa koji su se naselili u Kuče) ležu neće da govore...“ (Љубиша, Прич. 53). Prezir prema toj kukavičinoj slaboj strani izbija u narodnoj poslovice o podlacima: „*Podmeće kao kukavica jaje*“ (Бук, Нар. посл. 251). Tamo smeraju i stihovi pesnika Radovana: „Hej kosove, pa tako ti gnijezdo ne plakalo, — niti u nj ti *kukavica vila*“ (Osvetnici 2. 34). Za žigosanje sličnih socijalnih mana i poroka služi se aluzijom na tu kukavičku abnormalnost i ruska poslovice, na pr.: „*Kak kukuška po čužim gnjezdam vitaet*.“ „*Ottogo kukuška i kukuet, što svoego gnjezda njet*.“ „*O tom kukuška po čužim gnjezdam lazit, a vot by divo, ka by svoe zavila!*“ (o čeljadi koja hoće da žive na tuđ račun — Даль II. 550). Poslovice: „*Na kukuškinyh jajcah ne vysidiš' cypljat*“ (ib.) odgovara našoj: „*Iz vrane što ispane, teško soko postane*“ (Čelakovský, Mudrosł. 405); bug. „*Kakvoto kúko, kakvoz' i pipi*“ (Геровъ II. 428). Ovamo spada dalje: rus. *kukúška* 'zla mati, koja zarušta decu'; *kukuškiny djetki* 'nezakonita, podmetnuta deca' (Даль ib.); polj. *kukutka* 'gadno, odvratno čeljade'; *kukutcze* 'kuk. mlado', fig. 'nezakonito dete' (Morawski, Zwierzęta 27); lat. *cucullus, cugus* 'vir, cujus uxor moechatur, rogonja'; fr. *coucuol, couquiol, coucault* 'исто', nlat. *cucucia, cugucia* 'adulterium, vel raptus virginum, aut viduarum: proprie Placitum, quod in Gallia raptus dicitur' (Glossarium med. inf. latinitatis II. 689). U Rimljana dolazi cuculus još i u značenjima: 'neveran muž'; 'podругuša'; engl. *cuckold*, fr. *cocu* 'Hahnrei' (cf. i: „ingrat comme un coucou“ — Riegler, op. c. 129); nem. *Kuckuck* = 1) 'isto'; 2) 'razbludnik' (Grimm, DWb. V. 2520—8).

Ima slučajeva, mada je to ređe, da se slika kukavice u jeziku reflektuje i u *simpatičnom* smislu, na pr. u tal. *cucco* 'miljenik, miljenče', a to će biti, valjda, došlo sa pomišlju na *kukavičice*, koji druge ptice izguraju iz gnezda, a oni ostaju tamo sami kao neke ruke mezimčad. Na taj način bismo mogli da tumačimo i postanak sledećih slovenskih izražaja: mrus. *zozúlen'ka*, dem. od *zozulja* 'ime od mila ženskom čeljadetu naročito majci': „*Matusen'ko ridnesen'ka, zozulen'ko milesen'ka!*“ (Гринченко II. 177). Za muško se čeljade ista reč okreće u muški rod: „*Mij bratiku, mij zozulen'ku!*“ (ib.); rus. *kukušečka*, dem. od *kukuška* = isto: „*Kukušečki, golubuški, kumitesja, daritesja!*“ — tako govore devojke među sobom kad se setrime i sklapaju prijateljstvo (cf. gore: „*kukušku kstili...*“ — Даль ib.); *kukovat'sja* 'zabavljati se, veseliti se'; 'ulagivati se' (551).

Na kraju ćemo još navesti nekoje izraze, koji se asocijacijski osnivaju na pretstavi o kukavici kao zlogukoj ptici i odaju značenje pojma *nikada! izgubljeno!* kao sh. „*Na kukovo leto*.“ „*O kukovu dne*“ = ad calendae graecas; bug. *na kukut* = nikada; *kukov den', kukovo ljetto* = isto: „*Šće stane na kukovo ljetto*.“ „*Koga dojde kukov den!*“ (Стоиловъ, Кук. 86; Геровъ II. 429); češ. „*Až kukačka na vánoce zakuká*“, t.j. nikada (Kott VI. 768). O nečemu, što neće nikada biti, kažu i Rusi: „*Kad zakuka kukavica!*“ (Зірт, Кук. I. 32), ili kad se nekomu ironično odgovara radi čega, što se neće nikada dogoditi: „*Podoždi, eščo kukuška ne priletjela*“ (Даль II. 550).

Résumé. Le coucou est un des plus intéressants objets de la nature vive autant au point de vue linguistique que culturel-historique. Son nom „coucou“ est l'exemple classique de la création onomatopéique des mots, et on le prend, d'ordinaire, comme la plus éloquente confirmation de la théorie onomatopéique de l'origine de la langue.

Outre le nom, le coucou possède de nombreuses et si frappantes qualités naturelles, qu'il s'est attiré l'attention de tous les peuples; ainsi, il a pris une des premières places dans les contes populaires et dans la croyance de tous les temps.

Après un exposé assez sommaire des reflets folkloriques des qualités du coucou, comme: la non batisse de nid, la ponte dans le nid des autres oiseaux, puis, son déguisement en épervier, ses rapports avec huppe etc., on passe à la description du coucou comme messenger du printemps, et ensuite à son rôle dans la mythologie des peuples anciens et contemporains, et en particulier des Slaves.

Dans la septième partie du discours on traite de la philosophie primitive, ou étologie du coucou, et c'est là que l'homme primitif a exposé sa psychologie anthropomorphe c'est à dire anthropopathe, en voyant dans le coucou tantôt sa mère, tantôt son épouse, sa soeur, fille ou fiancée.

Non seulement que le coucou nous annonce l'arrivée du printemps, mais encore on lui attribue le don prophétique de voir dans les secrets du sort de l'homme, aussi bien que celui de prédire le bien ou le mal, le bonheur ou le malheur.

La conséquence inévitable et naturelle de ces rapports psychologiques de l'homme primitif avec le coucou est la formation d'une pléiade de mots et d'expressions dans la langue, qui proviennent directement du nom de coucou, ce qui prouve que le coucou, tout en conservant son rôle dans le principal problème de la philosophie linguistique de l'origine de la langue, présente un des plus curieux objets d'une autre partie du langage, celle de la vie des mots ou la sémantique.

L I T E R A T U R A

- Афанасьевъ А.*, Поетическія воззрѣнія Славянъ на природу. Св. I—III. Москва 1866—69.
Ак. Рј. = Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 1888. i d.
Baldamus J., Das Leben der europäischen Kuckucke. Berlin 1892.
BEW. = Slavisches Etymologisches Wörterbuch von Dr. Erich Berneker. Heidelberg 1908 i d.
Böckel O., Psychologie der Volksdichtung. 2. Aufl. Berlin—Leipzig 1913.
Чубинскій П., Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край... С. Петербургъ 1872 i d.
Даль Вл., Толковый словарь живого великорусскаго языка. I—IV св. 3. изд. С. Петербургъ 1903 и д.
Геровъ Н., Рѣчникъ на българскій языкъ. I—III. св. Пловдивъ 1908.
Головацкій У. Ф., Народныя пѣсни галицкой и угарской Русп. I—III. св. Москва 1878.
Гринченко М., Словарь украинскої мови. Київ 1908.
Gruppe O., Griechische Mythologie und Religionsgeschichte. München 1906.
Hrvatske Narodne Pjesme. Skupila i izdala Matica Hrvatska. Zagreb 1896. i d.
Kartowicz J., Słownik gwar polskich. I—IV. sv. Kraków 1900—1911.
Kott Fr. Št., Česko-německý slovník zvláště gramaticko-fraseologický. I—VII. sv. Praha 1878—1893.
Котляревскій А., О погребальныхъ обычаяхъ языческихъ Славянъ. Москва 1868.
Máchal J., Nákras slovanského bájesloví. Praha 1891.
Majewski E., Kukułka w mowie, piosni i pojęciach ludu naszego. Warszawa 1899.
Миладиновци Дим. и Конст., Български народни пѣсни. Загреб 1861.
Милићевић М. Ђ., Живот Срба селяка. 2. изд. Београд 1894.
Morawski E., Zwierzęta w przysłowiaich, przypowieściach, przenośniach i porównaniach języka polskiego. Tarnów 1896.
Pleteršnik M., Slovensko-nemški slovar izdan na troške rajnega knezo-škofa Ljubljanskega A. A. Wolfa. Ljubljana 1894—1895.
Rey H., Altes und Neues aus dem Haushalte des Kuckucks. Leipzig 1892.
Riegler R., Das Tier im Spiegel der Sprache. Dresden und Leipzig 1907.

- Сбл.* = Сборникъ за народни умотворения наука и книжина — издава Министерство на народното просвѣщение. София 1889. и д.
- Schalfejew P.*, Die volkstümliche Dichtung Kol'covs und die russische Volkslyrik. Berlin 1910.
- Срп. Еѣн. Зб.* = Српски етнографски зборник. Изд. Српска Краљевска Академија. Београд 1894. и д.
- Сѣоловѣ*, Кукавица-та въ народна-та поезия на Славяни-те. Български Прегледъ V. 7. София 1899.
- Веселовскій А. Н.*, Поэтика. I—II. С. Петербургъ 1913.
- Wista.* Miesięcznik geograficzno-etnograficzny. Pod kierunkiem literackim J. Karłowicza. Warszawa 1887. i d.
- Вук Сѣефановић Караѣић*, Српске народне пјесме. I—IX. Београд 1891—1902.
- „ „ „ Српски рјечник. Београд 1898.
- „ „ „ Српске народне приповетке. Београд 1897.
- „ „ „ Живот и обичаји народа српскога. Беч 1867.
- ZbNŽ.* = Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Izd. Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 1896. i d.
- Zibrт С.*, Kukačka v národním podání slovanském. ČMusČ. 1887. I. 26 i d.; II. 187 i d.
- Живая Сѣарина.* Периодическое издание отдѣленія этнографіи импер. русскаго географ. общества. С. Петербургъ 1890. и д.